

Убільшення колгоспів.

Соціалістичне перебудування сільського господарства ставить за своє завдання перевести дрібні розпорошені селянські господарства на шлях сільського-сподарського виробництва. Тому п'ятирічка накреслила не тільки загальне зростання колективного сектору, тобто збільшення числа колгоспів або розширення площі землі в колгоспах, але також мала на увазі збільшити колгоспи. Замість дрібних, карликових колгоспів треба утворити великі селянські сільсько-господарські промислові господарства - підприємства. Цей процес збільшення колгоспів повинен відбуватися ступнево і п'ятирічний план поставив завдання — збільшити пересічну земельну площу колгоспу з 94 га 1927/28 року до 285 га на кінець п'ятиріччя, тобто розмір земельної площі у колгоспі повинен збільшитися втричі.

Поруч цього окремі колгоспи повинні об'єднатися між собою, утворюючи організовані групи, щоб провести спільно різні заходи.

Багато складних машин, технічних споруд, господарських заходів неприступні для порізаних, дрібних колгоспів, а група колгоспів, об'єднавшись, має змогу набути складну молотарку, що здібна обслужити 1000 га засіву, збудувати перероблювальний пункт, організувати спільний збут продуктів тощо.

Цей процес об'єднання колгоспів у групи зветься кушуванням колгоспів. Такий куш колгоспів є переходова стадія до справді великого усуспільненого господарства.

План накреслює на кінець п'ятирічки охопити кушуванням 80% усіх колгоспів округи.

Пересічно один куш колгоспів повинен охопити 8.000 га землі.

Листопадовий пленум у своїй постанові відзначив, як одно з основних завдань — потребу всіляко сприяти

розвиткові процесу збільшення старих колгоспів, залучивши до їхнього складу нових членів, організації колгоспних, кущових об'єднань як агровиробничих і організаційних центрів колгоспів відповідних районів.

Особливо сприяти їй переважно допомагати великим колгоспам, що здатні дати максимум товаровості і стоять цілком на рівні сучасної техніки й агрономічної науки.

Вже навесні 1930 року у колгоспному будівництві помічається чимале досягнення щодо збільшення колгоспів. Пересічний розмір колгоспів становить близько 400 га і чимало перевищує планові передбачення п'ятирічки.

Одночасно мало відбуватися так само й змінення характеру виробництва у колгоспах. Досі селянські господарства відзначаються низькою товаровістю. Велика частина продукції господарств іде на внутрішнє споживання. Це значить, що селянське господарство є натурально-споживницьке. Підвищення прибутковості й добробуту селянських господарств зв'язане із зростанням товаровості господарства. При організації колгоспів і збільшенні виробництва можливе поліпшення техніки, а так само підвищення продуктивності, а це дає можливість господарству викинути більше продуктів на ринок.

Отже, збільшення колгоспів дає змогу підвищити товаровість і прибутковість селянських господарств. Підвищивши товаровість, селянське господарство в колективному секторі так само змінить свій характер у напрямок так званої спеціалізації. Це визначає, що дана група колгоспів працюватиме над якоюсь однією галуззю сільського господарства, і галузь ця визначатиме основний прибуток даного господарства. Наприклад, у приміських районах за головну галузь господарства в групі колгоспів може бути молочне скотарство, в інших колгоспах за головну галузь може бути городництво або садівництво, в групі колгоспів,

віддалених від міста, за головну галузь може бути зернова продукція, вирощування худоби, свинарство тощо. Отже, поруч збільшення й товаризації господарства відбувається його спеціалізація.

Поруч поширення колективного сектору і збільшення числа колгоспів має відбутися й поглиблення процесу усупільнення господарства. Відомо, що є різні форми колгоспів. За найпростіший вид колгоспу є соз, тобто товариство спільної обробки землі. За основну форму колгоспу є артіль, а вища форма — коммуна. П'ятирічний план накреслює збільшити число комун в окрузі з 10 до 45, а площі під комунами з 2.018 га до 16.000 га. Число артілей повинно зрости з 295 до 883 із збільшенням загальної площі артілей з 27.000 га до 323.000 га.

Життя потвердило правильність генеральної лінії партії, правильність курсу на артіль, як основну форму колективізації на даній стадії колгоспного будівництва. Вже дані на 1 травня 1930 року говорять про те, що із загального числа колгоспів у 705 — 309 припадає на артілі, 351 на сози і 45 на комуни. При цьому треба взяти на увагу, що чимала частина созів ще досі не перейшла на новий статут артілей і суттю своєї форми є артілі.

Колективне будівництво відбувається різними темпами в різних районах округи. Найшвидшим темпом передбачалося провести колективне будівництво в степовій частині округи, в районах багатоземельних, зернових (Олексіївка, Старовірівка, Лозова тощо). У цих районах на кінець п'ятирічки накреслювалося охопити 40% усього селянського землекористування. У районах малоземельних — зернових і бурякових за п'ятиріччя мали охопити колективи 23 — 25% селянського землекористування. Нарешті, найслабший темп колективізації накреслювалося у приміських районах, де на кінець п'ятирічки треба було колективізувати лише 20,8% усієї площі селянського землекористування.

У наслідок весняної засівної кампанії 1930 року чимало виріс темп колективізації майже в усіх районах Харківської округи. Відзначаються щодо темпу колективізації чотири райони суцільної колективізації: Олексіївський, Старовірівський, Лозівський і Вовчанський. Ці райони в основному степові з зерновим напрямом господарства, з високою технічною базою у вигляді машинотракторних станцій. 1928/29 року колективізація охоплювала 112.000 га, а до 1 травня 1930 року загальна площа колгоспів дійшла 280.000 га.

У процесі усупільнення рільництва дійти усупільнення основних засобів виробництва.

Процес усупільнення повинен відбуватися не тільки лінією усупільнення землі, але й лінією усупільнення засобів виробництва.

Яке невелике було усупільнення засобів виробництва на початку п'ятирічки, видно з таких цифр:

Із числа тих, що належали колективам, усупільнено в колгоспах на відсотки:

	1928 рік	1929 рік
Коней	19,4	24,7
Плугів	23,2	26,0
Сівалок	56,9	73,0
Жнивських машин . .	50,4	77,0

Перші роки п'ятирічки довели, що плянові передбачання усупільнення худоби були недостатні. Уже до 10 квітня 1930 року в колективному секторі було усупільнених корів 7.510, робочих коней 35.440.

Організувати великі колективи й молочні ферми.

Зростання колгоспів, їхній розвиток мав бути пов'язаний із ступневим поглибленням процесу усупільнення, наростанням усупільнених капіталів у колгоспах і через це зростання усупільнених спеціальних галузей сільського господарства в колгоспі—

утворення усуспільненого тваринництва, промислового механізованого городництва, організація усуспільнення перероблювальних підприємств тощо.

Цей процес на даній стадії колгоспного будівництва не може ще мати масового характеру, але він повинен статися наслідком зростання колективізації й зміцнення колгоспів, нагромадження усуспільнених капіталів.

Усуспільнення тваринництва пов'язане із застосуванням нових форм господарювання. Повинні бути утворені великі селянські молочні ферми. На кінець п'ятиріччя накреслюється організувати в колгоспах 120 молочних ферм.

Усуспільнення тваринництва впирається у потребу чималих капіталовкладань. Перебудування всіх господарських приміщень, що обслуговують тваринництво, вимагає величезних витрат. Ось чому цією лінією темпи колективного будівництва накреслювалися повільніші.

Утворення міцної кормової бази в усуспільненому секторі.

Розвиток тваринництва в усуспільненому секторі повинен бути зв'язаний із високою його продуктивністю. Корова в селянському господарстві на Харківщині пересічно дає до 90 пудів молока на рік. Пересічний удій корови у колективному секторі повинен зрости до 150 — 200 пудів молока на рік. При цій умові вигідно затратити чималі капітали, щоб збудувати й устаткувати нові приміщення, а також механізувати виробництво.

Щоб дійти високої продукційности тваринництва, треба в колгоспах насамперед утворити нову кормову базу, замінивши нею мізерні корми, звичайні в селянському господарстві.

Ось чому, будуючи великі молочні ферми в колективному секторі, п'ятирічний перспективний план ста-

вить за своє завдання також широко розгорнути травосіяння, засіви корінняків, а також силосування.

На Харківщині будівництва силосних башт і ям до останніх років було цілком не розвинено. Силосні споруди траплялися зрідка тільки у великих господарствах. П'ятирічний перспективний план накреслював збудувати 1928/29 року 6 силосних ям, а на кінець п'ятиріччя число силосних устав мало дійти 100 башт. Але вже 1929/30 року число силосних устав на Харківщині дійшло 42 башт, 1.151 траншей і понад 6.000 ям. На кінець п'ятиріччя буде утворена величезна мережа силосних ям і башт. У селянських господарствах закладається величезну площу засіву кукурудзи, сояшнику на силосування. Розвиток силосування повинен зробити цілковиту революцію у тваринництві.

Спеціальні галузі у колективному секторі.

Поруч розвитку тваринництва, п'ятирічний перспективний план ставить за завдання широко розгорнути в колективних господарствах садівництво й городництво, як найінтенсивніші і найприбутковіші галузі сільського господарства.

П'ятирічний план накреслював довести площу усупільнених садів у колективному секторі до 8.300 га 1932/33 року проти 695 га 1927/28 року, а промислових городів проти 243 га 1927/28 року до 2.600 га 1932/33 року.

Зростання гуртової продукції в колективному секторі.

Наслідком зазначеного вище зростання колективного сектору і застосування в ньому поліпшеної техніки гуртова продукція колективних господарств повинна чимало зрости: з 3 млн. крб. 1927/28 року до 83 млн. крб. 1932/33 року, тобто у 28 разів.

Швидкий темп соціалістичного перебудування сільського господарства зумовив чимале зростання питомої ваги колгоспів у загальній гуртовій продукції сільського господарства округи. Вже 1930 року колгоспи дають товарового хліба близько 2.500.000 пудів.

За основне завдання повинне стати зміцнення наявних колгоспів і дальше розширення колгоспного будівництва. За основну форму колгоспів на даній стадії повинна бути сільськогосподарська артіль.

Форма колгоспу повинна відповідати господарським особливостям окремих районів, і відповідно до особливостей окремих районів треба надати колгоспам того чи того напрямку господарювання. Зміцнення колгоспів, зростання їхньої продуктивності має сприяти більшому залученню до колгоспів основної маси наймитів, бідняків та середняків. Колгоспне будівництво не повинне й не може послабити уваги до індивідуальних бідняцько-середняцьких господарств, — посилення колгоспів повинне сприяти зростанню виробничої й організаційної допомоги від колгоспів околишнім бідняцьким та середняцьким господарствам.

Особливу увагу треба віддати готуванню колгоспних кадрів із числа колгоспників і робітників.

Розвиток колгоспного будівництва повинен відбуватися на базі неухильного проведення генеральної лінії партії і рішучої боротьби проти всіляких її порушень.

„Партія дійшла рішучого перелому в колективізації через те, що були розгромлені і контрреволюційний троцькізм, політика якого неминуче вела до розриву єднання з основними масами селянства, і праві ухильники з їхньою політикою відмовлення від запроваджуваної партією індустріялізації країни, відмовлення від насадження радгоспів і розвитку колгоспів, із їхньою політикою капітуляції перед куркульством. Партія дійшла рішучого перелому в колективізації, неухильно здійснюючи політику індустріялізації кра-

їни і тим самим утворюючи умови для розвитку виробничих форм єднання із селянством і зміцнюючи спілку робітничої класи й сільської бідноти із середняком.

Тільки так партія могла утворити потрібні умови для колгоспного будівництва. Тільки так партія дійде не тільки закріплення досягнутих успіхів, але й закінчить колективізацію, заклавши тим самим фундамент соціалістичного суспільства“ (з резолюції XVI з'їзду ВКП(б) на доповідь тов. Йованова),

Радгоспне будівництво.

Радгоспи в загальній системі сільського господарства округи посідали до останнього часу дуже невидатне місце. 1927/28 року питома вага радгоспів в загальній площі сільськогосподарського землекористування округи становила 4,2%,

Поруч переходу дрібних розпорошених бідняцько-середняцьких господарств до колективних форм господарювання за основний шлях до підвищення продукційности сільського господарства є утворення великого соціалістичного рільництва у вигляді радгоспів, як одної з найважливіших форм єднання робітничої класи з селянством.

„Роля радгоспів, як великих сільськогосподарських фабрик і як центрів всебічної допомоги індивідуальним бідняцько-середняцьким господарствам, величезна“.

Липневий пленум ЦК підкреслив: „Нові радгоспи треба будувати так, з таким розрахунком, щоб у майбутньому вони змогли перетворитися на індустріальні центри перероблення сільськогосподарської продукції околишньої селянської людности і стати за міцні важели усусупільнення селянського рільництва“.

Радгоспи в основному базувалися на рільництві, інші ж галузі сільського господарства були тут мало розвинені. П'ятирічний перспективний план поставив завдання зробити гострий перелім у галузі

радгоспного будівництва. Плян накреслив, поперше, чимале розширення площі під радгоспами, подруге, змінення напряму господарства радгоспу. Загальна площа радгоспів повинна була за пляном дійти 1932/33 року 100.000 га, проти 60.000 га 1927/28 року. Питома вага радгоспів загальною площею землі округи повинна була зрости до 5,5%. Проте, дійсність і тут виявила чималу переменшеність накреслених пляном темпів розвитку соціалістичного сектору сільського господарства.

Вже навесні 1930 року площа радгоспів дійшла 158.000 га або понад 10% усієї площі землекористування округи і таким чином, перевищує плянові передбачення цілої п'ятирічки.

Буйне зростання радгоспного будівництва сприяло рішучому зміненню метод боротьби проти куркульства і переходу від політики обмеження куркуля до рішучого наступу на нього і знищення куркульства як класи.

Зростання радгоспів і посилення колективного сектору першими роками п'ятирічки дали змогу цілком замінити на продукцію соціалістичного сектору продукцію, раніше здобувану від куркульських господарств, і, отже, абсолютно відмовитися від потреби будь-якою мірою зберігти куркульські господарства, навіть тимчасово, щоб мати від них ту чи іншу продукцію, потрібну в інтересах цілого народного господарства.

Розвиток спеціальних галузей сільського господарства у радгоспах і колгоспах, розширення тваринництва і промислового городництва та садівництва, а також племінного господарства—все це дало змогу взяти рішучий курс на знищення куркульства як класи. Ліквідація куркульських господарств дозволяє ще більше посилити колективний сектор і залучити до колгоспів чималу масу наймитів, бідняків та середняків.

Зростання радгоспного будівництва сполучилося з піднесенням економічної сили одноособового бідняцько-середняцького господарства.

XVI партконференція у своїй постанові відзначила: „Великі радгоспи не протиставляться одноособовим бідняцько-середняцьким господарствам, як ворожа їм сила, а об'єднуються з ними, як джерело допомоги, як приклад великого господарства, як організатор допомоги в справі поступового об'єднання їх у великі господарства. Відповідно до цього, партія провадить свою практичну роботу на селі, сполучаючи економічну, технічну й агрикультурну допомогу одноособовим бідняцько-середняцьким господарствам на основі збільшеної їхньої безпосередньої зацікавленості в тому, щоб поліпшити своє господарство, зміцнити й поширити позиції великого державного, колективного рільництва“.

Механізація сільського господарства у радгоспах.

Велике соціалістичне господарство повинно відзначатися своєю високою технікою й своєю високою продуктивністю. Здійснення цього зв'язане з підвищенням темпу механізації сільського господарства.

1927/28 року за переважну тяглову силу в радгоспах була жива тяглова сила. На кінець п'ятиріччя перспективний план накреслював механізувати тяглову силу в радгоспах УРГО до 91% та в радгоспах Цукротресту — до 50%. Якщо порівняти ці планові завдання з тими досягненнями, що є першими роками п'ятирічки, то й тут цілком ясно видно, які переменшені темпи розвитку сільського господарства спочатку накреслював план.

Число тракторів у радгоспах зросло з 150 на 1 травня 1929 року до 340 на 1 травня 1930 року. Відсоток механізації у радгоспах округи в цілому становить 40%, в зернових радгоспах доходять 94%.

В інших радгоспах відсоток механізації коливається. Отже, вже першого року п'ятирічки виявляються величезні досягнення щодо механізації радгоспів округи.

Ще XV з'їзд ВКП(б) відзначив виключне значіння, якого набирає спеціалізація радгоспів і пристосування радгоспів до потреб робітничого постачання, обслуговування промисловости і експорту.

XV з'їзд партії підкреслив: „Звідси випливає недоволеність суцільного підходу до проблеми техніки сільського господарства і потреба розрізняти райони зернової культури (трактор, машини, селекційне насіння тощо), райони інтенсивних технічних культур (меліорація, дренаж, іригація, удобрення тощо) і, нарешті, тваринницькі райони (поліпшення породи і організація збуту)“.

В умовах Харківської округи особливої ваги набуває розвиток продуктивного тваринництва.

Продуктивне тваринництво в радгоспах.

Чимале зростання промисловости й міст, зростання споживницького ринку вимагають утворити великі фабрики сільськогосподарської продукції. За такі фабрики повинні стати радгоспи й колгоспи. Проте колективний сектор неспроможний задовольнити найближчими роками потреби харківського ринку, не може встигнути за темпом зростання потреб. Тому істотного значіння для робітничого постачання Харкова набирають радгоспи. П'ятирічний перспективний план накреслював лінією радгоспів організувати великі молочні ферми з 5.000 корів, проте, вже на 1 травня 1930 року число корів доведено у радгоспах до 10.600. Наведені цифри досить характеризують буйне зростання тваринництва в радгоспах. Це зростання відбувається чималими темпами й цілком відповідає темпові розвитку промисловости.

Загальна гуртова продукція радгоспів за перспективним планом повинна зрости з 6.800.000 крб. до 16.700.000 крб. Продукція рільництва повинна зрости більше, ніж удвоє — з 6.500.000 крб. до 14.500.000 крб., а продукція тваринництва — майже в 9 разів — з 254.000 крб. до 2.200.000 крб.

Нова галузь у радгоспах є городнє господарство, площа якого 1927/28 року становила 633 га, а 1932/33 р. повинна становити 1.833 га. Уже 1929/30 року число організованих садово городніх радгоспів чимало перевищило накреслені п'ятирічні завдання.

Площа промислових городів у радгоспах зросла з 220 га 1928 року до 2.130 га 1930 року. Поливні городи, що становили всього 50 га 1928/29 року, уже навесні 1930 року дійшли понад 500 га. У радгоспах закладено 15.000 парникових рям проти 1.500 рям 1928/29 року.

Радгоспи забезпечують для постачання м. Харкова 1930 року близько 1.500.000 пудів картоплі або $\frac{1}{3}$ потреби м. Харкова проти 100.000 пудів 1929 року.

1928 року товарова продукція городництва в радгоспах давала змогу забезпечувати не більше, як 5,5% річної потреби м. Харкова на городину. 1929 року питома вага радгоспів щодо забезпечення м. Харкова городиною зростає до 14,9%, а 1930 року радгоспи повинні дати вже до 2.500.000 пудів продуктів городництва, що становить 60% річної потреби м. Харкова.

Широко розгорнути кооперативне будівництво.

Перебудування сільського господарства треба щільно ув'язати з розвитком кооперативної системи, яка повинна чимраз більше й більше охоплювати сільськогосподарське виробництво і сприяти перебудуванню його на соціалістичних засадах.

П'ятирічка накреслює дальшу спеціалізацію с.-г. кооперації і широкий розвиток контрактації.

Лінією зернової кооперації повинно бути законtrakтовано, як це накреслила п'ятирічка, замість 11.300 га 1927/28 року 370.000 га зернових культур 1932/33 року, або 51,5% всієї земельної площі. Товарові зайвини зерна, одержані наслідком контрактації, повинні зрости з 200.000 пудів 1927/28 року до 2.170.000 пудів 1932/33 року. Проте, вже 1929/30 року за пляном провадиться контрактацію зернових культур на 100%.

Бурякова кооперація повинна охопити на кінець п'ятирічки на 100% усі бурякові господарства, молочно-скотарська кооперація — не менше, як 90% усіх господарств, що мають корів; городино-садовина кооперація — не менш, як 36% господарств, що мають сади й промислові городи.

Зростання пайових капіталів у кооперації накреслено з 2.030.000 крб. 1927/28 року до 9.300.000 крб. 1932/33 року.

Розширити будівництво сільгоспкооперації.

Інтенсифікація сільського господарства й підвищення його продуктивності, як уже сказано вище, неможливі без належного розвитку промислових підприємств для перероблення продуктів сільського господарства. Ці промислові сільськогосподарські підприємства повинні стати за ринок збуту для продуктів інтенсивного сільського господарства.

За п'ятирічним пляном округу повинна вкривати широка мережа підприємств для перероблення продуктів. За головну галузь сільськогосподарської промисловості є цукрова. Перепускна спроможність наявних цукроварень зростає за п'ятирічним пляном на 13%.

Якщо 1927/28 року треба було переробити 63.200 центнерів на добу, то площа селянського бурякосіяння в зв'язку з цим повинна зрости на 23% — з 25.145 га, 1927/28 року до 30.800 га 1932/33 року. Коли ж узяти

на увагу збудування двох нових цукроварень (в Лихачові й Леб'язкому), то засівна площа буряку повинна зрости на 89% проти 1927/28 року. Загальна площа цукрового буряку дійде 49.500 га, а загальногуртова продукція наявних цукроварень повинна зрости з 3.500 центнерів до 5.600 центнерів на добу або на 64,1%.

Поруч розширення площі бурякосіяння чимало зростає й врожайність буряку в селянських господарствах. П'ятирічка ставить завдання підвищити врожайність буряку у селянських господарствах на 37%.

Цукроварні будуть забезпечені сировиною на 95,4%, при 130 робітних днях на рік, а 1927/28 року були забезпечені сировиною лише на 84% при 100 робітних днях.

Отже, потреби цукрової промисловости у сировині будуть задоволені цілком.

Меншу вагу має гуральницька промисловість, де за основний вид сировини є картопля. Ступінь забезпечення промисловости картоплею, як сировиною для гуральницької промисловости, п'ятирічка визначила в розмірі 74,3%.

Крохмально-паточне виробництво також чималою мірою розвивається. Крохмальні заводи, замість 21.000 центнерів, повинні перепустити на кінець п'ятирічки понад 600.000 центн. картоплі на рік.

Серйозного значіння повинні набути підприємства перероблення молока. Число перероблювальних підприємств за завданнями п'ятирічки має зрости з 12 1927/28 року до 75 1932/33 року. При цьому перепускна спроможність перероблювальних молочних пунктів повинна зрости з 94.000 центнерів до 1.260.000 центнерів. Таке розширення мережі перероблювальних пунктів повинно забезпечити масовий розвиток промислового молочного скотарства в окрузі, особливо в районах, віддалених від Харкова, де не можуть розвиватися інтенсивні прибуткові галузі сільського господарства, бо немає ринків збуту.

Розширення засівної площі.

Перебудування сільського господарства повинно спричинитися до максимального розширення засівної площі. Панівна толочна система рільництва не може забезпечити належного підвищення продуктивності сільського господарства. Інтенсифікація кормових і трав, а також різних технічних культур, сполучаючись із розвитком тваринництва, ставлять гостро питання про перебудування рільництва, щоб рільництво, не зважаючи на розширення технічних і кормових культур, все ж чимало розвинуло свою зернову продукцію, бо без неї не можна розвинути тваринництва й задовольнити харчові потреби села й міста.

П'ятирічний перспективний плян має на увазі розв'язати зернову проблему двома способами: 1) ліквідувати цілком малопродуктивну толоку й замінити її поліпшеними зайнятими парами, 2) чимало підвищити врожайність. Зміна розміру різних угідь (садиби, ліса, ріллі, луку) зможе забезпечити на кінець п'ятирічки збільшення ріллі лише на 1%. В основному розширювати продукцію, особливо зернових культур, треба підвищуючи врожайність.

1927/28 року площа толоки і незайнятої ріллі становила 233.000 га, або 25,4% усієї ріллі округи. На кінець п'ятиріччя незайнята рілля повинна становити лише 5,3%; чисті пари повинні розширитися із 16.300 га 1927/28 року до 52.800 га 1932/33 року.

Загальний розмір засівної площі повинен розширитися із 766.000 га до 996.000 га на кінець п'ятирічки або на 30%. У радгоспах засівна площа повинна збільшитися на 68,6%, а в колгоспах і одноособових господарствах — на 28,2%.

Корінні зміни повинні відбутися також і в співвідношенні культур. Культура озимої пшениці повинна збільшитися на 133% (з 81.000 га 1927/28 року до 190.000 га 1932/33 року). Площа цукрового буряку

повинна зрости на 130% — з 21.200 га 1927/28 року до 48.600 га 1932/33 року; стручкові культури повинні зрости в 45—46 разів — з 600 га 1927/28 року до 28.000 га 1932/33 року, трави повинні зрости з 11.000 га 1927/28 року до 121.000 га 1932/33 року.

Отже, п'ятирічний перспективний план ставить за завдання провести корінні зміни в рільництві й забезпечити величезне зростання інтенсивних культур. Проте, як уже сказано вище, ця інтенсифікація сільського господарства можлива лише за відповідного забезпечення зростання врожайності зернових культур.

П'ятирічний перспективний план накреслює проведення в селянських господарствах культурних технічних способів, як от: поліпшення парів, удобрювання, зерноочищення, боротьба проти бур'янів тощо. Цим буде досягнуто підвищення врожайності не менше, ніж на 44,2%.

Пересічна врожайність хлібів повинна зрости з 62 пудів до 76,2 пудів з гектара.

Реорганізація рільництва пов'язана з проведенням землевпорядження. На 1 січня 1929 року землевпоряджено лише 24% селянських земель. П'ятирічний план накреслив землевпорядити всю округу 1932 р. Проте, темп реорганізації сільського господарства вимагає чималого прискорення землевпорядних робіт. Вже наслідки землевпорядних робіт 1928/29 року дають підстави гадати, що землевпорядження всієї округи закінчать 1931 року.

Наслідком зазначених вище змін у сільському господарстві повинна змінитися й гуртова продукція сільського господарства. Загальна гуртова продукція рільництва повинна зрости за перспективним планом із 86.000.000 крб. до 176.000.000 крб. на кінець п'ятиріччя, або на 93,2%; зернова продукція повинна зрости з 34.000.000 до 55.000.000 крб., або на 63,7%, корінняки — з 3.800.000 до 11.800.000 крб., або на 207%, картопля — з 12.000.000 крб. до 20.200.000 крб., або на 65%, спе-

ціальні культури — з 10.700.000 крб. до 26.500.000 крб., або на 147,5%.

Швидке зростання промисловости, зростання промислового пролетаріату, посилення виробничого єднання між робітничою класою і селянством, посилення спілки бідняка й середняка широко розгорнули самодіяльність робітничих, наймитських і бідняцько-середняцьких мас селянства. На базі цієї самодіяльності чимало зріс темп соціалістичного перебудування сільського господарства. Зростання соціалістичного сектора в сільському господарстві зумовлює корінні зміни економічного побуту в сільському господарстві, утворення в сільському господарстві міцної бази, міцної опори соціалістичної перебудови народнього господарства в цілому. Поруч корінного перебудування сільського господарства чимало зростає загальна продукційність сільського господарства округи, зростає економічна міць бідняка й середняка. Ці величезні досягнення в галузі сільського господарства, відзначені перших двох років існування п'ятирічки, є наслідок твердого й неухильного здійснення генеральної лінії партії, рішучої боротьби проти правоопортуністичних тенденцій, „лівих“ закрутів, наслідок дальшого посилення єднання робітничої класи з основною масою бідняцько-середняцького селянства.

IV. Програма соціально-культурних заходів на п'ятиріччя.

За основне настановлення п'ятирічного плану народньо-господарського будівництва є генеральна лінія партії та радянської влади на індустріалізацію країни, соціалістичну реконструкцію промисловости на вищій технічній базі, реконструкцію сільського господарства на соціалістичних засадах.

Індустрія — це високомашинізоване господарство, що вимагає застосування всіх досягнень теоретичної

й застосовної науки, а це й собі вимагає чималого підвищення культурного рівня трудящих мас, високого рівня виробничої підготовки працівників усіх галузей народного господарства.

Тільки нова людина, що опанувала досягнення науки й техніки, людина організована, з пролетарською класовою ідеологією зможе виконати ті завдання реконструктивного періоду, що дають змогу наздогнати й випередити в техніко-економічному розумінні капіталістичні країни.

Основні завдання щодо створення нової культурної й класово-витриманої людини вимагають запровадити такі заходи: поширити мережу шкіл першого й другого концентру; розгорнути мережу семирічок; агрономізувати та індустріялізувати всі семирічки; розгорнути мережу шкіл селянської молоді; розв'язати проблему організації позашкільного виховання дітей; підвищити питому вагу й значіння дитячих комуністичних організацій; поширити мережу профтехнічної освіти відповідно до розвитку основних галузей промисловости і переустаткувати майстерні та навчальні цехи, профшколи й школи ФЗУ відповідно до рівня сучасної техніки, підготувати учительські кадри високої кваліфікації; розгорнути мережу дитячих садків у місті й на селі; збільшити книжкові фонди у бібліотеках і просунути їх до читача; розгорнути мережу кіно і радіо; розгорнути мережу вечірних закладів для дорослих, розвинути екскурсійно-музейні праці тощо.

Особливу увагу п'ятирічка віддала будівництву української національної культури. Харків із своєю пролетарською промисловою базою стає й повинен стати за керівний центр української національної культури. План передбачає дальшу українізацію державного апарату, преси та освітніх закладів; збільшити питому вагу української книги і її читабельности; цілком перевести масову роботу на українську мову; будування цілої низки національно-культурних закла-

дів: театрів, музеїв, картинних галерей, кіно, клубів тощо — усе це сприятиме зростанню української пролетарської культури, збільшенню політичної ролі пролетаріату у проводі й будівництві українським національним процесом.

1. Система соціальної і профтехнічної освіти.

Зростання шкільної мережі.

П'ятирічний план накреслює таку програму розширення шкільної мережі: у районах шкільна мережа першого концентру (на місцевому бюджеті) збільшиться з 2.617 комплектів 1927/28 р. до 3.460 1932/33 р., число учнів з 103.503 до 130.983, учителів — з 2.617 до 3.460; мережа шкіл другого концентру збільшиться з 219 комплектів до 450, число учнів з 7.887 до 17.500, учителів — з 300 до 640; у школах Наркомшляхів число комплектів збільшиться з 132 до 140, учнів з 5.288 до 5.600, учителів з 156 до 165 і охоплення 8—11-річних 1932/33 р. становитиме 100%.

У Харкові мережа семирічок (враховуючи і школи НКШ) збільшиться з 989 комплектів до 1.250, число учнів — з 36.970 до 48.694, число учителів — з 1.560 до 1.675.

Буйний розвиток промисловості й сільського господарства спричинився до потреби збільшити мережу професійно-технічних шкіл і шкіл ФЗУ, а це й собі вимагає поширити школи-семирічки в Харкові і в районах.

У зв'язку з цим треба за три роки, що лишилися до кінця п'ятирічки, збільшити темп розгортання семирічок на селі відповідно до потреб: 1) комплектувати середні навчальні заклади — школи ФЗУ і технікуми, 2) сільському господарству, що реконструюється — мати культурних працівників. Конкретно це виявиться у збільшенні числа комплектів другого концентру на

селі до 800 проти 450, запроєктованих за п'ятирічкою, а в місті у здійсненні загального навчання в об'ємі семирічки.

Школа набуває ясно виявленого виробничого ухилу.

Агрономізація масової школи, що безпосередньо відповідає соціалістичній реконструкції сільського господарства і забезпечує виховання селянських кадрів колективізаторів і громадських діячів на селі, здійснюється в спосіб проведення в чотирирічках сільськогосподарського ухилу агрономізацією старшого концентру і розгортанням мережі шкіл селянської молоді. Агрономізацію першого концентру здійснюється агрономічною перекваліфікацією учительства, чітким додаванням програмного дидактичного матеріалу відповідно до агромінімуму, забезпеченням шкіл землею, а також збільшенням асигновань на навчальну частину.

Агрономізація семирічок і організація шкіл сільської молоді дала великі наслідки щодо змісту роботи і щодо прищеплення дітям агрономічних навичок.

Мережа агрономізованих семирічок і шкіл сільської молоді, що становила 1928/29 р. 7 перших і 4 других, абсолютно недостатня і тому п'ятирічний плян передбачає на кінець п'ятиріччя агрономізувати всі п'ятирічки, а також збільшити школи сільської молоді до 24 в окрузі.

Вимоги реконструктивного періоду і зв'язані з ним завдання щодо організації політехнічної загальноосвітньої школи рішуче ставлять питання прискорити темп індустріялізації шкіл у Харкові і організувати фабрично-заводські семирічки. Передбачається на кінець п'ятиріччя довести число індустріялізованих (фабрично-заводських) семирічок до 30%.

Питання про матеріальну допомогу учням другого концентру, щоб поліпшити їхній склад, набуває особ-

ливого значіння. Тому передбачено збільшити стипендіальний фонд на кінець п'ятиріччя до 200.000 крб., щоб забезпечити 10% загального числа учнів (20.000). Фонд бідноти, що забезпечує можливість дітям бідноти відвідувати школи першого концентру, чимало збільшиться.

Особливу увагу треба звернути на харчування дітей у школі, беручи на увагу загрозливий стан їхнього здоров'я. Тут насамперед повинні допомогти т-во „Друзі дітей“ і ХЦРК. Матеріальна участь зазначених організацій в п'ятирічці становить у районах 153.000 крб. і в Харкові 1.478.000 крб.

Мережа дошкільного виховання.

Не зважаючи на зростання дошкільної мережі, розвиток дошкільного виховання чимало відстає від загального господарського й культурного зростання країни.

Індустріялізація країни, спричиняючи посилене зростання робітничої сили, перевід підприємств на семигодинний робітний день і тризмінну працю — зумовлюють потребу посилити темп дошкільної роботи, особливо на головних ударних ділянках — промислових підприємствах у Харкові, насамперед там, де великий відсоток жінок працює на виробництві.

До того, економічні умовини й господарські вимоги села, особливо в зв'язку із зростанням колективних і радянських господарств спричиняють потребу в дошкільних закладах на селі.

П'ятирічний план накреслює такі завдання в галузі дошкільного виховання. 1927/28 р. мережа дитячих садків і дошкільних груп на самоутриманні, охопила в Харкові 3.000 дітей віком од 4 до 7 років, або 13%; на кінець п'ятиріччя число дітей, що їх охоплює ця мережа, повинне збільшитися до 7.000, або 25%; дитячі майданчики на початку п'ятиріччя охоплювали

3.500 дітей віком од 4 до 7 років, або 15%, а на кінець п'ятиріччя — 10.000 дітей, або 35%. Крім того накреслено організувати один заклад для дітей-зайк і два районні дитячі садки для інших дефективних дітей.

У районах мережа дошкільного виховання на кінець п'ятирічки включатиме 48 дитячих садків на 1.200 дітей і 150 дитячих майданчиків на 2.500 дітей.

Практика роботи двох останніх років potwierджує, що накреслене зростання є абсолютно недостатнє і що вже цього року мережа дошкільних закладів у місті і на селі близька до повного виконання п'ятирічного плану.

У зв'язку з цим план розвитку дошкільного виховання треба переглянути, щоб чимало поширити мережу, аби на кінець п'ятирічки дітей робітників у місті й промислових центрах охоплювали дитячі садки на 100%, а на селі — на 100% у вищих формах колективних об'єднань.

У зв'язку із запровадженням загального навчання і ліквідацією неписьменности, на що витрачено буде багато державних коштів, протягом п'ятиріччя розвиток дошкільних закладів повинен відбуватися не так на кошти місцевого бюджету, як коштами профспілкових, кооперативних та громадських організацій.

1927/28 року додаткові надходження на дошкільне виховання становили 54% загальних видатків. На кінець п'ятиріччя додаткові надходження збільшаться до 65%, тобто кошти місцевого бюджету відіграватимуть ролю дотації. Участь окремих організацій у видатках на дошкільне виховання за п'ятирічку виявляється в таких числах: загальні видатки на дошкільне виховання за п'ятирічку становлять 5.800.000 крб., з них на місцевий бюджет доводиться 2.200.000 крб. — 35%, на кооперацію 175.000 крб. — 30%, на профспілки 1.200.000 крб. — 20%, на ДД 300.000 крб. — 5% та на інші громадські організації 350.000 крб. — 10%.

Боротьба проти дитячої безпритульності.

Поступове поліпшення добробуту міської й сільської людности протягом наступного п'ятиріччя дає підстави передбачати скорочення дитячої безпритульності, наслідком чого мережа 1927/28 року — в складі 18 дитінтернатів на 5.075 дітей і 6 гуртожитків на 685 підлітків, а разом 24 заклади на 5.760 дітей — лишається протягом п'ятиріччя стабільна. Проте, передбачено провести внутрішню реорганізацію цих закладів: наявну мережу дитінтернатів перетворити на великі дитколонії з різними виробничими майстернями, кустарницько-ремісничими й профтехнічними школами, щоб готувати кваліфіковану робісину для промисловости; дитколонії з розвиненим сільським господарством перетворити на агрикультурні бази з сільськогосподарськими профшколами, щоб готувати кваліфікованих робітників сільського господарства; типізувати дитінтернати, вилучивши спеціальні заклади для правопорушників, розумово відсталих і хорих дітей.

Водночас з реорганізацією мережі передбачається ступнево розвантажити її від переростків, перекинувши їх до гуртожитків, щоб продовжувати навчання у школах ФЗУ, профшколах і робфаках або на підприємства й колективи сільського господарства, щоб брати участь у трудовому житті.

Щоб боротися проти безпритульності і безнаглядности накреслено провести такі заходи: організувати в місті майстерні коштами ДД; відкрити три дитячих клуби на 900 чоловіка з коштів Ради соціальної допомоги і ДД; відкрити дитячі кіно коштами ВУФКУ і Ради соціальної допомоги; організувати в житлокоопсах дитячі кутки й майданчики коштами людности, щоб виховувати безнаглядних дітей.

Видатки на боротьбу проти дитячої безпритульності зростуть з 2.103.616 крб. 1927/28 р. до 2.872.000 крб. на кінець п'ятиріччя, а за все п'ятиріччя становитимуть 12.640.000 крб.

Профосвіта.

Профтехнічна освіта ставить за своє завдання забезпечити вимоги народного господарства на кваліфіковану силу. В умовах індустріялізації країни й реконструкції сільського господарства це завдання набуває особливо важливого значіння, отож, питома вага професійної освіти серед інших галузей народної освіти у п'ятирічному плані Наросвіти за місцевим бюджетом збільшиться з 12,1% до 16,3%. Так само чимало збільшуються й додаткові надходження з інших джерел.

Вимоги промисловости на кваліфіковану робітничу силу визначаються для Харківської округи, взявши на увагу розширення наявних підприємств, будування нових і природного убутку, розміром 48.467 чоловіка. В цьому складі робочої сили якнайкваліфікованішу частину становитимуть 19.657 чоловіка. З цього числа 12.594 чоловіка потребують тривалої систематичної професійно-технічної освіти, решту комплектує промисловість безпосередньо з робітників, що закінчили трудові кустарницько-ремісничі школи і мають трудові навички.

Наявна мережа й запроєктовані школи для підготовки нових кадрів кваліфікованої робітничої сили за п'ятиріччя зможуть випустити 11.400 чоловіка.

Беручи на увагу, що з цього числа 5% виїжджають за межі Харківської округи, а також, що з числа тих, які закінчують профшколи, до 40% переходить до вишів, доведеться відкинути 1.310 чоловіка, отже, лишиться 10.090 чоловіка, і потребу на кваліфіковану робітничу силу буде забезпечено на 80%. Це не задовольняє цілком промисловість, отож, треба додатково розгорнути мережу профтехнічних навчальних закладів з коштів господарських організацій.

Крім підготовки кваліфікованої робітничої сили на професійно-технічні школи покладається також завдання підготувати середній технічний персонал.

Щоб підготувати середній технічний персонал, частину профтехнічних шкіл реорганізується на чотирирічки, трирічки ж випускатимуть кваліфікованих робітників, молодших техніків і готуватимуть до вишів.

За п'ятирічним планом передбачено відкрити такі середньо-технічні чотирирічки: механічну, електротехнічну, будівельну, хемічну, автотракторову, поліграфічну, авіаційну, кравецьку, текстильно-ткацьку, народного харчування й пожежну.

Ці профтехшколи підготовлятимуть середній та молодший технічний персонал. За п'ятиріччя вони випустять у м. Харкові 1.600 чолов. і на селі 400 чол., а разом 2.000 чоловіка.

Трирічні профтехшколи ставлять завдання випустити кваліфікованого робітника і підготувати до вишу. Із 9 наявних профтехшкіл у Харкові не реорганізовані на чотирирічки залишаються холодногорська механічна і школа ВУКАІ—електротехнічна. Ці школи на п'ятиріччя залишені як трирічки, бо вони ще не досить устатковані. Вимоги на середній і молодший техперсонал задовольняє також і запроєктована нова мережа трирічних шкіл, що за п'ятиріччя накреслено відкрити дві — механічну і будівельну. З дев'яти сільських профтехшкіл протягом п'ятиріччя три школи реорганізується на чотирирічки, а решта лишиться як трирічки. Крім того відкривається протягом п'ятиріччя ще одну механічну трирічну профшколу. Отже, на кінець п'ятиріччя село матиме сім трирічних і три чотирирічні профтехшколи. Постанова X з'їзду рад України запропонувала забезпечити розвиток кустарницько-промислових шкіл і майстерень, що повинні сприяти розвитку кустарницьких промислів і ремесл, особливо на селі. Тепер ми маємо 6 кустарницько-ремісничих шкіл і 18 навчально-ремісничих майстерень при дитячих містечках. Протягом п'ятиріччя число кустарницько-ремісничих шкіл буде доведено до 24.

П'ятирічка в частині підготовки кваліфікованої робітничої сили, середнього й вищого технічного персоналу, як виявилось, чимало переменшена.

Вже 1929/30 р. у зв'язку з чималим розширенням наявних підприємств, збудуванням нових, виявилось, що потреба кваліфікованої робітничої сили перевищує первісні проєктування. Так, додатково потрібно робітничої сили не 48.467 чоловіка, а 74.000. Відповідно до цього деякі невеликі заводи реорганізовано на школи масових професій, чимало завантажується всі школи, крім того стоїть питання про перевід одного з великих підприємств на завод-школу і збудування школи ФЗУ на 10.000—12.000 учнів, а також про розширення кустарницько-промислових шкіл.

Велетенську роботу щодо усупільнення і технічного поліпшення сільського господарства округи можна провести, тільки маючи відповідні кваліфіковані кадри.

За мінімальним плануванням протягом п'ятиріччя число агроперсоналу повинне збільшитися з 614 до 1.500 чол. Забезпечити нормальний розвиток колективних об'єднань можна лише, коли кожний колгосп матиме кваліфікованого сільськогосподарського рахівника з відповідною освітою.

Охопити всі ділянки народівської роботи, як підготовку нових кадрів, так і ліквідацію агрикультурної неграмотности, зможуть лише різних типів агрозаклади.

Між окремими типами, а саме сільськогосподарськими профшколами три і чотирирічними різних спеціальностей, школами сільгоспучу, школами селянської молоді, агрономізованими семирічками, однорічними сільськогосподарськими і сільськими школами, сільськими курсами домашнього господарства й сільськими політосвітніми організаціями повинен бути міцний зв'язок і контакт у роботі.

Сюди належать: чотирирічні сільськогосподарські профшколи, що повинні випускати спеціалістів серед-

ньої кваліфікації для органів ОЗУ, радгоспів і колективів; трирічні сільськогосподарські профшколи, що готують молодь для сільськогосподарських вишів і випускають кваліфікованих робітників для різних ділянок сільського господарства. Школи сільгоспучу постачають кваліфікованих робітників виключно великому державному господарству, школи селянської молоді й агрономізовані семирічки, що разом із загальною освітою дають селянській молоді знання з галузі сільського господарства. Для дорослого селянства будуть організовані однорічні сільськогосподарські школи, а для селянок курси домашнього господарства.

За п'ятирічним пляном накреслено розширити мережу сільськогосподарської освіти до 15 одиниць; у кожному районі буде організовано одну річну сільськогосподарську школу і школу селянської молоді. Всі сільські семирічки буде агрономізовано, число сільськогосподарських гуртків буде доведено до 500.

Сільськогосподарські профшколи з три і чотирирічним курсом навчання, зимові сільські школи, школи селянської молоді за все п'ятиріччя підготують 3.895 чол. кваліфікованої сили для сільського господарства.

П'ятирічка сільськогосподарської освіти не передбачила тих темпів соціалістичної реконструкції сільського господарства, які фактично ми маємо першими двома роками п'ятирічки, і тому запроєктоване число спеціалістів з сільського господарства, як виявилось, недостатнє. За останні три роки п'ятирічки треба буде, розширюючи мережу й більше навантажуючи окремі сільськогосподарські школи, передбачити готування спеціалістів сільського господарства відповідно до нових потреб на техніків і крім того у всіх великих радгоспах (яких майже не було в момент складення п'ятирічки) передбачити відкриття шкіл сільськогосподарського учеництва, щоб до 1932/33 року підготувати у всіх навчальних закладах 21.000 фахівців з сільського господарства.

Соціально-економічна профосвіта. Розвиток державних і громадських організацій вимагає великого числа нових кваліфікованих радянських працівників із робітників і селянських мас. Задовольнити ці потреби можна тільки лише в спосіб підготовки їх в соціально-економічних профшколах і на курсах. Мережа соціально-економічних профшкіл і курсів на 1927/28 навчальний рік була така: у районах 4 кооперативні профшколи, у Харкові одна кооперативна школа, 3 торговельно-промислових, 1 товарознавства, курси чужоземних мов, 4 бухгалтерських курсів, курси стенографії і машинодруку, заочні рахівничі курси. А разом 9 профшкіл з 1.741 учнем і 7 курсів на 1.943 слухачі.

Передбачалося на кінець п'ятиріччя мережу соціально-економічної освіти трохи скоротити щодо числа профзакладів і учнів. Це пояснюється тим, що в момент складення п'ятирічки відбувалося інтенсивне скорочення штатів державних закладів і біржу праці заповнювали такі професії, як от конторники, діловоди, рахівники тощо.

Проте, два роки п'ятирічки довели, що в зв'язку з розвитком промисловости, радгоспів і поширенням кооперативної мережі, запроєктованого підготування 2.600 чолов. спеціалістів державного апарату, як виявляється, недосить і мережу соціально-економічної освіти треба поширити відповідно до вирослих потреб.

Медична освіта. Медична середня профосвіта має за своє завдання підготувати медичного працівника, помічника різних спеціальностей.

Протягом усієї п'ятирічки мережа медпрофшкіл залишиться попередня — 4 профшколи, але внутрішнє їхнє навантаження скороченням часу вибуття учнів і відкриттям нових відділів буде збільшено з 583 до 800 чоловіка, що в основному задовольнить потребу.

Музична й художня профосвіта. Розширення мережі музичної освіти відбудеться в спосіб

реорганізації філії першої музпрофшколи на самостійну школу робітничого району й розширення відділів у першій і другій музпрофшколах.

Художню професвіту буде наближено до потреб промисловости. Розширення мережі художньої професвіти відбудеться в спосіб відкриття нових відділів у наявних школах, при чому в них мистецтво буде пов'язане з індустриальним виробництвом Харківщини: кераміковим, текстильним, деревообробним тощо.

2. Коротка характеристика стану політосвітньої мережі.

На початку п'ятирічки в Харкові була така політосвітня мережа: клубів—61, червоних кутків—82, театрів—9 (стаціонарних), драмколективів—3 (переїзних), бібліотек на місцевому бюджеті—6, бібліотек профспілкових та клубних—172 стаціонарних і 412 переїзних, музеїв—1, робітничий університет—1, курси готування до вишів—1, лікнепів—50 комплектів, шкіл для малописьменних—40 комплектів, шкіл підвищеного типу—38 комплектів.

Ця політосвітня мережа недостатня для Харкова. Перелічені вище культурні заклади неспроможні охопити робітничу масу. Клуби охоплюють лише 20% профспілчан та їхніх родин. Крім того клуби ці скупчено переважно в центрі, а через те вони не досить обслуговують робітництво околиць.

Бібліотечна робота. Профспілкові бібліотеки, числом 172 стаціонарних та 412 пересувних, що мають разом 1.200.000 книжок, охоплюють близько 60% профспілчан. Бібліотеки політосвіти, що мають 40.439 книжок, охоплюють лише 25% неорганізованої людности.

У Харкові протягом цієї п'ятирічки організовано буде окружну бібліотеку, що має практично керувати бібліотечною роботою районних бібліотек та постачати їм

літературу, організовувати кабінети підвищення знань та самоосвіти, вести масову бібліотечну роботу тощо.

Мережу районних бібліотек буде поширено з 6 1927/28 року до 9 1932/33 року. Витрати на утримання цих бібліотек зростуть з 37.064 крб. 1927/28 року до 79.600 крб. 1932/33 року. Протягом цілої п'ятирічки бюджет їхній складає 286 325 крб., а це дозволить збільшити книжковий фонд політосвітньої бібліотечної мережі з 40.439 до 165.500 книжок.

Театральне будівництво. Найбільше в галузі театального будівництва, з того, що передбачає п'ятирічка на найближчі роки—це побудувати в Харкові новий оперовий театр на 4.000 глядачів. Орієнтовно ця будова коштуватиме 9.000.000 крб. Театр цей своїм культурним значінням посяде одне з перших місць у Радянському союзі.

Крім того, передбачається капітальну перебудову театрів, що тепер існують, з витратою на це до 1.000.000 крб.

Естрада. На фронті театального українського мистецтва естрада являла найвідсталішу та занедбану форму роботи з ідеологічно невитриманим репертуаром. Крім того, естрада до останнього часу була українізована надзвичайно малою мірою. Радянська театральна громадскість передбачає розв'язати це питання, організувавши кабінет естради, що матиме своїм завданням режисерську поставу, утворення нового цілком сучасного репертуару і, нарешті, експериментальну роботу в галузі відшукування нових форм радянської естради.

Театри УВП. Театральна мережа УВП протягом п'ятирічки лишається стабільна (Червонозаводський театр, театр ім. Шевченка, дитячий театр), передбачається переустаткувати ці театри всередині, щоб збільшити їх перепускну спроможність. Щодо внутрішнього змісту роботи, проєктується створити новий український радянський репертуар, замовляючи п'єси

авторським колективам, влаштовуючи конкурси та преміюючи найкращі драматургічні твори. Також передбачається перевести ці театри на цілорічну роботу.

Образотворче мистецтво. У Харкові до 1928 року існувало 4 художніх асоціації, що об'єднували кілька сот художників. Проте, недостатня увага до цієї галузі мистецтва, тяжкий матеріальний стан асоціацій, малий зв'язок між ними, і те, що немає національної художньої галереї і центральних художніх виробничих майстерень,—усе це призвело до того, що ринок і клуби опанувала приватна ініціатива, шкідлива і художньо і ідеологічно.

В галузі художньо образотворчої роботи в Харкові п'ятирічка передбачає розв'язати три головні питання:

1. Організація художнього ринку та притягання художників до оформлення політичних свят і кампаній, а також для виробництва художньої продукції для робітничого побуту. Питання це буде розв'язано організацією майстерень або однієї центральної майстерні, що в ній будуть об'єднані найкращі міські сили.

2. Організація столичної українсько-художньої галереї. Це питання набуває тепер особливої ваги в зв'язку із зростанням нацкультбудівництва і в зв'язку з тим, що в Харкові є великі художні цінності, які не можуть стати приступні робітничим масам, бо немає відповідних умов.

3. Масова робота. Цю роботу проводить Головмистецтво Наркомосу, асоціації, профспілки та окружком ЛКСМУ, проте, це все йде без певної системи і обмежується випадковими художніми виставками. П'ятирічка накреслює багато заходів, що сприятимуть покращанню керівництва в цій галузі.

Радіофікація. Та мережа, що існує на сьогодні в Харкові, недостатня для столиці УСРР. Клуби радіофіковані на 28 %, виробництва—на 30 %, житлкоопи—на 14 %. Крім того, технічні умови радіообслуговування

до останнього часу були незадовільні. Такий стан радіофікації вимагає вжити рішучих заходів, щоб капітально реконструювати цю справу.

Головну увагу буде приділено стовідсотковому охопленню околиць. П'ятирічне будівництво сповна розв'язує питання обслуговування великих аудиторій, тобто парків, майданчиків, садів, культурних закладів та виробництв.

На всі ці заходи пов'язані, з радіофікацією, передбачається витратити 2.839.750 крб., що з них на місцевий бюджет припадає 176.600 крб.—6%, на бюджет Наркомосу 1.277.000 крб.—45%, на бюджет Наркомпоштелю 1.135.000 крб.—40% і коштом самоокуплюваності 251.150 крб.—9%, при чому витрати на художньо-політичне обслуговування збільшаться з 170.000 крб. 1928/29 р. до 800.000 крб. 1932/33 р.

Кінофікація. У м. Харкові є 9 стаціонарних кінотеатрів ВУФКУ та УВП, 56 кіноустанов по кльобах та 14 пересувних, з загальною перепускною спроможністю 40.000 чол. на день. П'ятирічка передбачає будівництво 3 нових великих театрів, нових кіноустанов в усіх 14 кльобах, що їх заново будується, а це дасть змогу збільшити перепускню спроможність до 70.000 чол. на день.

На початок п'ятирічки на Харківщині кіноустанови були лише по районних центрах та деяких цукроварнях. П'ятирічка намічає розширити кіномережу в окрузі до 182 стаціонарних кіноустанов, 300 пересувних кіноустанов та 200 дитячих, щоб перепускна спроможність зросла до 100.000 чол. на день.

Школи для неписьменних. За переписом 1926 р. неписьменних віком 14—35 років у Харкові було 17.000 чол. План остаточної ліквідації неписьменности розраховано на перші два роки п'ятирічки.

Суму витрат профспілкових, кооперативних та громадських організацій в галузі ліквідації неписьменности намічено в 286.000 крб.

Школи для малописьменних. Протягом перших двох років п'ятирічки передбачається широко розгорнути мережу шкіл для малописьменних, охопивши ними 13.500 чол. На організацію цих шкіл асигновано 221.000 крб.

Школи підвищеного типу. Мережа цих шкіл 1927/28 р. мала 7 шкіл, 38 комплектів із 1.140 учнями. Протягом п'ятирічки число шкіл не побільшиться, але навантаження мережі буде доведено до 50 комплектів на 1.500 учнів. Видатки складають 84.680 крб. першого року п'ятирічки і 125.000 крб.—останнього року. В зв'язку з тим, що до Харкова припливає багато неписьменної та малописьменної людности, мережа лікнепів та шкіл малописьменних вже другого року п'ятирічки набагато перевищила проєкт п'ятирічного плану, а надалі ця мережа зростатиме так, щоб на кінець п'ятирічки основні маси малописьменних ліквідували свою малописьменність, і їх охопили школи підвищеного типу.

Курси підготовки до вишів. 1927/28 р. відкрито курси на 500 слухачів. Протягом п'ятирічки передбачається збільшити їх до 1000 чол. Відповідно до цього зростуть витрати на підготовлення робітників до вишів.

Вечірній робітничий університет. 1927—1928 р. університет відкрито для 900 слухачів. Протягом п'ятирічки намічено довести склад слухачів до 2.000. Витрати на початку п'ятирічки складали 109.000 крб., а на кінці п'ятирічки дорівнюватимуть 250.000 крб.

3. Завдання політосвітньої роботи на селі.

Політосвітня робота, як складова частина всієї культурної роботи, має на практиці у щоденній праці бути за спосіб пропаганди комунізму, реконструкції всього народного господарства, соціалістичної перебудови сільського господарства, національно-культур-

ного будівництва та культурної революції, тобто соціалістичного будівництва.

Протягом перших трьох років п'ятирічки буде організовано стаціонарні бібліотеки в усіх сільрадах. Наприкінці п'ятирічки у кожному населеному пункті з 50 подвір'ями буде організовано червоні кутки, а в селищах до 100 подвір'їв—хати-читальні. В усіх сільрадах наприкінці п'ятирічки будуть сельбуди, а крім того, усі сільради буде кінофіковано та радіофіковано.

Ліквідація неписьменности. Згідно з постановою Раднаркому УСРР плян остаточної ліквідації неписьменности серед сільської людности віком 14—35 років ув'язано з п'ятирічкою та розраховано на перші чотири роки (1928/29—1931/32 р.р.). За даними перепису 1926 р. неписьменних цього віку було по районах 167.000 чол., але, беручи на увагу рецидив розміром 40%, мережу лікнепу буде доведено до охоплення 234.000 чол.

Мережа шкіл малописьменних. Протягом п'ятирічки ці школи перепустять 47.500 чол. і витрачено на це буде 295.000 крб.

Мережа шкіл підвищеного типу. Протягом п'ятирічки передбачається відкрити 24 школи підвищеного типу з трирічним навчанням. Витрати на утримання цих шкіл складуть 165.150 крб. протягом п'ятирічки.

Всього по районах на ліквідацію неписьменности та утримання шкіл підвищеного типу намічено витратити за п'ять років 1.924.150 крб.

Висновки.

Культурна п'ятирічка—це велетенський крок наперед, це справжній початок ув'язування культобслуговування з загальною роботою в галузі соціалістичного будівництва. Реалізація п'ятирічки дає колосальні

результати. Харківщина не тільки сповна ліквідує неписьменність, але й розгорне велику роботу в справі боротьби проти рецидивів, розгортаючи самоосвіту, бібліотечну роботу та роботу масових форм політосвітніх організацій. У політосвітній роботі почне працювати масовий культурний конвеєр. Енергійне просування в робітничо-селянські маси нових форм політосвітньої роботи (кіно, радіо, театр, виставки тощо) дасть змогу якнайкраще здійснити на практиці цей культурний конвеєр.

По соціально-культурному сектору загальна сума витрат за п'ять років складе понад 117.000.000 крб., із них на мережу соцвиху до 65.000.000 крб., профосу—21.000.000 крб. і політосвіту—23.000.000 крб.

4. Перспективний план у галузі охорони здоров'я.

За основні завдання п'ятирічного плану охорони здоров'я є далі розгортати заходи в справі санітарного оздоровлення Харкова, районних міст і сіл, боротьбу проти епідемій, загальної та дитячої смертності, заходи санітарної освіти широких трудящих мас і планової боротьби проти негативних побутових явищ (алкоголізм, проституція тощо) та соціально-побутових хвороб, заходи оздоровлення праці й побуту та зміцнення здоров'я трудящих.

Серйозну увагу план приділяє питанням медично-санітарного обслуговування застрахованих, надто їх виробничої групи, напрямком санітарного оздоровлення підприємств, боротьби проти професійних захворювань та травматизму, повнішого обслуговування висококваліфікованою меддопомогою, профілактизацією лікувальної допомоги в цілому, перевівши її на диспансерні методи, дальшого розширення диспансеризації окремих груп робітництва тощо.

Плян санітарно-оздоровчих заходів в окрузі.

По районах Харківщини п'ятирічка намічає провести багато заходів в усіх галузях охорони здоров'я. Санітарно-гігієнічна лабораторна мережа збільшиться з 9 до 15 одиниць. Показник обслуговування округ лабораторіями дасть 1 на 92.000 чол. людности 1932/33 р. замість 1 на 120.000 чол. 1927/28 р. Число пастерівських пунктів збільшиться з 6 до 11. Організовано буде пункти в Великій Писарівці, Краснокутському, Липцях, Коломаках, Змієві.

Передбачається побудувати лазні в 153 селищах, насамперед там, де їх зовсім нема. Дезинфекційна справа, крім збільшення та розвитку її при лікарняних дільницях і лікарнях, зросте, бо влаштовано буде постійні дезкамери на великих підприємствах та дезинсектори по радгоспах та селах. У Богодухові, в Лозовій, Кириківці, Чугуєві та Красному Куті встановлено буде п'ять пересувних дезкамер. Вони матимуть за завдання обслуговувати також найближчі райони. У чотирьох районах — Вовчанському, Богодухівському, Лозівському та Охтирському організується дезстанції.

Щоб посилити боротьбу проти епідемій утворено буде, крім наявних, ще 4 пересувних протиепідемічних та 2 лазне-пральних загонів. Щоб провадити систематичну боротьбу проти малярії по селах Лозівського, Кириківського, В.-Писарівського та Печенізького районів організовано буде постійні малярійні пункти, а в Зміївському районі — малярійну станцію. Щоб розвинути вакційну справу організовано буде 10 нових міжрайонних загонів, що матимуть за завдання охопити всю дитячу людність щепленнями проти віспи та дифтерії, а доросле робітництво та трудящих — щепленнями проти черевного тифу, дизентерії тощо.

Число санітарних лікарів у окрузі зросте з 20 до 38; отже, 1932/33 р. один санлікар припадатиме на 34.000 людности проти 1 на 57.000 1927/28 р.

Лікувально-профілактична мережа в окрузі 1928 р. складалася із 127 амбуляторій і 47 лікарень з 1.029 ліжок. Крім того, є 65 ліжок при туб та вендиспансерах, 62—при лікамбуляторіях, 203—в санаторії „Ріпки“ та 60 ліжок у Харківській холодногорській лікарні, що обслуговує районну людність. Отже, загалом число ліжок для обслуговування сільської людности складає 1.419.

Пересічний радіус для однієї лікувальної амбулаторії дорівнює 6,5 клм., а для однієї лікарні—10 клм. Одне лікарняне ліжко припадає на 903 чолов. Щоб довести пересічний радіус до 6 клм. передбачається відкрити 21 лікувальну амбулаторію і збільшити загальне число лікамбуляторій наприкінці п'ятирічки до 148. Намічено збільшити число ліжок для заразних хворих на 300. Отже, беручи на увагу 175 наявних ліжок, наприкінці п'ятирічки матимемо всього 475 інфекційних ліжок, тобто 1 ліжко на 3.000 чол. селянської людности.

Пологодопомогу подають тепер 127 акушерок при лікамбуляторіях та районних лікарнях, всього в окрузі є 255 поліжничих ліжок. Протягом п'ятирічки число ліжок буде збільшено до 333, число акушерок—до 148.

В галузі боротьби проти соціальних хвороб передбачається організувати 2 тубдиспансери (у Золочеві й Великій Писарівці) та 5 тубпунктів (у Мерефі, Краснокутському, Олексіївці, Липцях та Печенігах). Крім того, збільшено буде число туберкульозних ліжок в санаторії „Ріпки“ (з 60 до 80) і при тубдиспансерах, що вже працюють тепер. Загалом число туберкульозних ліжок для селян буде доведено до 139.

Зуболікувальну допомогу тепер подається в 55 зуболікарнях; плян накреслює відкрити ще 21 зуболікарний та 7 зубопротезних кабінетів.

У зв'язку з великою потребою в ліжках для психічних хворих, контрольні числа передбачають збільшити число цих ліжок лінійку сільської мережі на 20.

Мережа закладів охматдиту протягом п'ятирічки зросте так: консультації з 33 до 40, молочні кухні — з 3 до 16.

Витрати на розширення та утримання запроєктованої сільської лікувально-профілактичної мережі складуть за п'ять років понад 14.000.000 крб., що з них 11.000.000 крб. припадає на місцевий бюджет, а решта на фонд меддопомоги.

Характеристика санітарного та епідемічного стану м. Харкова.

Столиця УСРР, Харків, в санітарному відношенні набагато відстає від інших великих українських центрів. Водопостачання охоплює лише 30,8% довжини вулиць і 16,8% числа домоволодінь, каналізаційна мережа — 7,6% домоволодінь, забруковано лише 30% довжини всіх вулиць, ріки, що протікають містом, все ще являють брудні калюжі — вогнища малярії та інших інфекційних хвороб. Треба також відзначити антисанітарний стан міських ринків.

П'ятирічний план передбачає такі профілактичні й оздоровні заходи. Намічено прилучити 3.100 домоволодінь до водогону та 3.600 до каналізації, розширити водопровідну мережу на 125 клм., а каналізаційну на 75 клм.

Останніми 4—5 роками дещо зроблено, щоб упорядкувати річки, проте, цього недосить, і протягом п'ятирічки передбачається затратити на впорядкування берегів 5.500.000 крб. і цим чималою мірою поліпшити санітарний стан міста.

Щоб знижити малярійні вогнища, передбачається провести меліораційні роботи в районі Нової Баварії, Журавлівки, Тюриної дачі, Павлової дачі тощо.

П'ятирічний план також передбачає остаточно впорядкувати міські базари, збудувати 3 районні лазні, нічний санаторій на 800 чол. та прилучити до кана-

лізації завод „Більшовик“, що тепер забруднює своїми стічними водами Журавлівку.

Санітарний нагляд у Харкові надзвичайно поганий: провадять його лише 20 міських санлікарів. Таке число санлікарів для Харкова — дуже великого промислового та торговельного центра з півмільйонною людністю — дуже недостатнє. Наприкінці п'ятирічки намічено збільшити число санітарних лікарів до 45. Поруч із цим збільшиться число санітарних оглядів та обслідувань з 32.000 до 45.000.

Дезинфекційна справа — це один з найрадикальніших способів боротьби проти поширення інфекційних хвороб. Отже, велика дезинфекційна станція, що її побудувати передбачає п'ятирічний план, відіграє велику роль в справі оздоровлення столиці УСРР. Дезинфекційну станцію, устатковану за останнім словом техніки, пристосовано буде для різноманітних дезинфекційних операцій: тут дезинфікуватимуть речі хворих, а також сировину для фабрик і заводів (ганчір'я, волосся тощо), тут же буде спеціальна лазня для осіб, що стикаються з заразними хворими, а також ізоляційна камера для карантину осіб, що були коло хворих тощо.

Профілактичні щеплення. 6 віспощепних пунктів та 2 щепні загони не можуть охопити достатньою мірою міську людність, зокрема дітей. План накреслює організувати ще 13 загонів для щеплень проти черевного тифу, дифтерії та віспи.

Заходи, що сприятимуть покращанню обслуговування медичною допомогою харківської людности.

Лікувально-профілактичні заклади фінансується з місцевого бюджету та фонду меддопомоги застрахованим. 1928/29 р. з обох бюджетів витрачено на утримання лікувально-профілактичних закладів 6.384.000 крб., а 1932/33 р. витрачено буде 8.732.000 крб., тобто на 2.348.000 крб. більше.

Амбулаторно-поліклінічну допомогу подається тепер усій харківській людині в 10 міських поліклініках, 4 амбулаторіях та 9 медучастках. Беручи на увагу, що ця мережа не досить охоплює людину, навіть не зважаючи на перевантаження, а також, що людину у Харкові швидко збільшується, п'ятирічний план охорони здоров'я намічає здійснити капітальне будівництво лікарень та розширити поліклініки, що тепер працюють. У нагірній частині буде відкрито ще 1 лікувальний заклад з перепускною спроможністю в 200.000 чол. Збудовано буде нові будинки для Лисогірської, Павлівської, Качанівської амбулаторій, а це дозволить збільшити перепускну спроможність кожної амбулаторії з 75.000 чол. до 120.000—150.000 чол. Новий будинок шостої поліклініки дасть змогу збільшити її перепускну спроможність до 300.000 чол. на рік.

Ліжкова допомога, подавана харківській людині, також недостатня. Загалом ліжок в усіх лікарнях на 1 жовтня 1928 р. було 1.985. Отже, на 1 ліжко припадало 260 чол. Виходячи з установлених від Раднаркому для Харкова норм ліжкової допомоги, п'ятирічка намічає довести загальне число ліжок до 3.376 1932/33 р. Для цього в Харкові буде побудовано велику лікарню на 1.500 ліжок (з них 300 інфекційних), а це дасть змогу сповна забезпечити людину ліжковою допомогою.

Боротьба проти соціальних хвороб.

У галузі боротьби проти соціальних хвороб у Харкові є 7 туберкульозних диспансерів. Протягом п'ятирічки намічено відкрити при сьомому тубдиспансері стаціонар, денний санаторій, хірургічний та ларингологічний кабінети, а також дитячу їдальню, організувати 60 нових тубліжок при тубдиспансерах, а також 200 ліжок при 3 нічних санаторіях; відкрити хірургічні та ларингологічні кабінети при другому та третьому

диспансерах; венкабінети при п'ятій, шостій та дев'ятій поліклініках, реорганізувати вендиспансери; окружний вендиспансер з'єднати з венкабінетом четвертої поліклініки; відкрити диспансер при шостій поліклініці.

Коли буде закінчено будівництва шостої поліклініки і вендиспансер перейде до старого будинку, частину цієї будівлі відведено буде під венстаціонар на 20 ліжок.

Мережу наркодиспансерів буде розширено — організовано ще один диспансер та чотири наркопункти.

Диспансеризація.

За основну умову правильного виконання плану диспансеризації є обслідування санітарного стану виробництв та здоров'я робітників, обслідування умов їхньої праці й побуту. Це дозволить виявити негативні явища, що призводять до захворювань, і вживати заходів, щоб оздоровити побут та працю робітництва.

Протягом п'ятирічки буде диспансеризовано всіх робітників, що працюють на шкідливих виробництвах, усю молодь до 23 років, санітарно-курортних хорих тощо — разом 72.000 чол.

Зростання медперсоналу. Загальне число лікарів, що на 1 жовтня 1928 р. працювало в лікувально-профілактичних міських закладах, дорівнювало 1.089. Беручи на увагу розширення роботи лікзакладів та відкриття нових, заходи в справі раціоналізації та поліпшення меддопомоги, п'ятирічний план передбачає щороку збільшувати число лікарів на 15%. Отже, наприкінці п'ятирічки число лікарів дійде до 1.900. Число лікпомів збільшиться з 360 до 415, акушерок — з 207 до 290, сестер — з 531 до 800, фармацевтів, зубтехніків, рентгеноляборантів та інш. — з 250 до 325. Отже, загалом вищий та середній медперсонал зросте з 2.437 до 3.730 чол.

У Харкові є багато наукових інститутів та кваліфікованих лікувально-медичних закладів, що підля-

гають Наркомздорів'я й подають практичну лікувальну допомогу людині Харківщини.

За даними 1927/28 р., у Харкові було 13 різних наукових інститутів на 1.235 ліжок (санбакінститут, протозойний, рентгенівський, туберкульозний, венерологічний, психоневрологічний і психіатричний інститути, інститут охматдиту, інститут патології та гігієни праці, інститут ортопедії та травматології тощо), 4 лікарні на 410 ліжок і протезний завод, що утримання їхнє на той рік коштувало 3.150.000 крб. Протягом п'яти років на розвиток та утримання цих закладів передбачається витратити 25.000.000 крб., крім капітальних витрат, сумою 8.500.000 крб., на розширення, переустаткування та будування нових приміщень для всіх цих інститутів і двох нових, що їх намічено відкрити (соціальної гігієни та біологічний інститут ім. Мечнікова).

Заходи в галузі охорони материнства й дитинства.

Охорона материнства й дитинства має за завдання розв'язати не лише питання охорони здоров'я, але й соціальну проблему розкріпачення жінки та надання їй допомоги у справі будівництва нового побуту. У цій галузі п'ятирічка має за настановлення далі розгортати мережу закладів охматдиту та зміцняти їх роботу. 1928/29 р. в Харкові було 17 консультацій і 5 молочних кухонь, тобто на одну консультацію припадало близько 25.000 чол., а на одну молочну кухню — близько 85.000 немовлят. Число консультацій відповідає нормам, що зараз існують, і дітей до 1 року віком охоплено на 90%. Але останніми трьома роками консультації обслуговують не лише немовлят, але й дітей до 4 років. Дітей цього віку, в зв'язку з нестачею лікарів та сестер, консультації охоплюють лише на 35%, а вагітних жінок — на 50%. Беручи на увагу зростання людності та потребу збільшеного охоплення

дітей до 4 років (з 35% до 70%) та вагітних (з 50% до 80%), п'ятирічний план, зберігаючи наявну мережу консультацій, чималою мірою збільшує штат лікарів та сестер, що її обслуговують.

Ясел. Теперішня мережа обслуговує лише 50% робітниць, що працюють на виробництві, та до 25% жінок, що вчаться. Розгорнути міську мережу ясел не можна переважно тому, що немає приміщень. Отже, виконання директиви ВУЦВК'у про будівництво приміщень для ясел—це найактуальніше питання. 1928/29 р. в Харкові було 26 ясел на 1.160 ліжок; на кінець п'ятирічки ця мережа має збільшитись до 111 ясел з 3.220 ліжок.

Тому, що конче потрібно збільшити охоплення дітей, хорих на кісткову туберкульозу, і в місті і в окрузі, план проєктує будівництво спеціального дитячого санаторія у Вільхівці й добудову другого поверху у кістково-туберкульозному санаторії. Крім того, в новій харківській лікарні передбачається влаштувати 75 ортопедичних та кістково-туберкульозних дитячих ліжок.

Витрати в галузі охорони материнства та дитинства зростають у місті та окрузі з 1.500.000 крб. 1927/28 р. до 2.678.000 крб. 1932/33 р. Загальна сума видатків за п'ять років дорівнюватиме щось із 11.000.000 крб.

Витрати на утримання поширеної лікувально-профілактичної мережі в Харкові зростуть з 5.000.000 крб. 1927/28 р. до 8.732.000 крб. 1932/33 р. Загальна сума витрат за п'ять років на утримання харківської лікувально-профілактичної мережі дасть до 37.000.000 крб., що з них 13.432.000 крб. асигновано з місцевого бюджету, а решту з фонду меддопомоги.

5. Житлове будівництво в Харкові.

До останнього часу зростання людности в Харкові набагато випереджало приріст житлоплощі, і наслідком

цього житлова криза у місті щороку гострішала. П'ятирічний плян чималою мірою послабить цю кризу. По всіх видах житлобудівництва — кооперативному, державному та індивідуальному намічено витратити за п'ять років щось із 146.000.000 крб., збільшивши житлоплощу на 1.190.000 квадратних метрів. Щоб якнайбільше здешевити будівництво, а також провести успішне планування та добровпорядження в місті, житлове будівництво, починаючи за 1929/30 р., здійснюватиметься будуванням великих будівель (поквартильне забудування), забезпечених усіма комунальними вигодами (освітлення, вода, каналізація тощо) та добровпоряджених (бруковані вулиці, сполучення тощо).

Розподіл житлоплощі. Харківський промисловий пролетаріят ще й досі лишається в надзвичайно важких житлових умовах, отже, плян житлобудівництва передбачає передати робітництву 834.410 кв. метрів, тобто 70% усієї збудованої площі. Наслідком цього житлові умови для трудящої людности набагато покращають (пересічна норма житлоплощі зросте з 4,7 кв. метрів до 7,65 кв. метрів).

V. Задоволення споживчих потреб людности, кооперування людности та розвиток експорту.

1. Зростання добробуту людности в Харкові та на Харківщині.

Проект зростання добробуту людности на Харківщині базується на даних п'ятирічного пляну основних галузей окружного господарства. Ввесь грошовий прибуток міської людности зростає на 69% проти пересічно-українського ліміту в 67%. Грошовий прибуток землеробної людности збільшується на 100%. Пересічно прибуток харківської людности на одну людину збільшується на 46,60% проти 43,30% за республіканською п'ятирічкою.

Товарове споживання і землеробної і неземлеробної людности зазнає істотних змін. На селі ці зміни виявляються переважно в гострому збільшенні попиту на промкрам виробничого значіння, а надто на сільсько-господарські машини та крам культурного споживання, що тепер посідає дуже невеличке місце в селянському бюджеті. У місті в товаровій частині споживчого бюджету чимало зростуть видатки на господарські устаткування і зменшиться вага харчових продуктів у загальній сумі споживницьких видатків.

Нетоварові видатки харківської людности запроєктовано на кінець п'ятирічки в 33% бюджету споживача, що з них 14% припадає на квартплату та будівництво, 8,8% — на культурні, громадські та інші видатки, 8% — на грошеві назбирування (позики, паї, ошадкаса).

Постачання Харкову харчових продуктів.

У галузі заготовчої торгівлі п'ятирічка ставить собі завдання виявити з балансу сільського окружного господарства об'єм товарової маси, що поступає на ринок, визначити розміри потреб міської людности в окрузі та накреслити заходи, щоб задовольнити ці потреби. Орієнтовні обрахунки потреби міста у харчових продуктах не можна зробити інакше, як на основі проєктування норм харчування та тих змін, що відбудуться в їх складі протягом п'яти років. Теперішні норми харчування обраховано переважно на основі бюджетних матеріалів і матеріалів спеціальних обслідувань, переіривши їх із звітними даними торговельних систем про реалізацію. Щодо останнього року п'ятирічки, то з окремих продуктів прийнято ті ж засади, що вказані в українському пляні, тобто посилене споживання найпоживніших продуктів і зменшення споживання не таких поживних продуктів. Норми річного споживання на одну людину, на кілограми на

початок і кінець п'ятирічки за головними харчовими групами встановлено такі:

	1927/28 р.	1932/33 р.	Динаміка на відсотки
Жито	30,25	23,85	78,8
Пшениця	147,00	128,38	109,7
Крупи	7,75	6,64	85,7
Картопля	83,46	87,64	105,0
Інша городина	74,88	81,60	108,9
М'ясо (і ковбаса, перерахована на м'ясо)	60,75	72,37	119,1
Молочні продукти (перераху- ні на молоко)	213,72	288,52	135,0
Яйця (на штуки)	198,30	247,90	125,0

1927/28 р. ці норми давали загальну калорійність пересічного харчування на добу в 3.304 калорії за фізіологічними нормами з хитаннями від 2.400 калорій для осіб розумової праці до 4.000 калорій для робітників важкої фізичної праці. Зіставивши ці норми річного споживання неземлеробної людности Харкова та округи з об'ємом товарової маси окружного сільського господарства, ми маємо такі результати: на перший рік п'ятирічки були дефіцитні: м'ясо, пташина, молоко, яйця та картопля; щодо двох останніх продуктів, то запроєктоване зростання товарової продукції в окрузі дасть на кінець п'ятирічки активне сальдо; м'ясо, пташина та молочні продукти (масло й сир) лишаються дефіцитні, хоч дефіцит цей трохи зменшиться, для м'яса та молочних продуктів навіть абсолютно.

Торговельне будівництво.

Регулювання м'ясного ринку. Щоб забезпечити безперебійне постачання Харкову продуктів харчування, треба мати їх запаси. Запаси ці для про-

дуктів, що швидко псуються, мають складати щось із 400.000 пудів. Щоб зберігати ці продукти, буде збудовано холодильню на 150.000—160.000 пудів завантаження. Холодильня ця, встаткована відповідно до сучасних технічних вимог, коштуватиме 1.850.000 крб.

Ковбасні, що тепер працюють у Харкові з річним випуском продукції 120.000 пудів,— технічно відсталі й далеко не покривають попиту. Наслідком цього стало широкого розповсюдження приватне кустарне виробництво. В таких умовах конче потрібно збудувати в Харкові велику ковбасну фабрику з перепускною щоденною спроможністю в 1.000 пуд. Вартість цієї фабрики намічено приблизно в 260.000 крб. По районних центрах на окрузі приватник прибрав до своїх рук трохи не все ковбасне виробництво. Тому, п'ятирічний план передбачає побудувати невеликі ковбасні майстерні кустарного типу в найбільших районних пунктах, як от у Богодухові, Валках, Змієві, Золочеві, Лозовій, Охтирці, Чугуєві тощо. Встаткування кожної з них обійдеться в 1.700—1.800 крб., а разом з будовою—5.000 крб. Ці підприємства збудує й експлуатуватиме споживча кооперація.

Регулювання молочного ринку. Харків щодня потребує 115.000 літрів молока. Лише тоді, коли працюватиме великий молочний завод, що перероблятиме молоко (пастеризація, гомогенізація) і зберігатиме його в холодному вигляді, можна буде уникнути труднощів у цій галузі. П'ятирічка проєктує побудувати молочний завод з перепускною спроможністю в 60.000 літрів щодня, з тим, щоб надалі довести продуктивність його до 100.000—150.000 літрів. Побудувати цей завод коштуватиме 1.050.000 крб.

Регулювання ринку печеного хліба. Постачання харківській людині печеного хліба ажніяк не можна визнати за задовільне. Щоденна потреба в печеному хлібі дорівнює 11.000 пудів, а ХЦРК має лише 2 хлібні заводи з добовою перепускною спро-

можністю 4.500 пудів; решту випікають примітивно устатковані кустарні майстерні. П'ятирічний плян проєктує збудувати 5 нових хлібних заводів з загальною перепускною спроможністю в 14.000 пудів. Вартість цих заводів обчислено в 2.100.000 крб. П'ятирічний плян намічає також побудувати 14 механізованих та півмеханізованих пекарень у селищах залізничного типу, а також районних центрах; крім того, 8 невеликих пекарень відкрити по селах з людністю понад 2.000 чол., щоб постачати печений хліб незаможницьким групам селянства.

Регулювання городинного ринку. П'ятирічний плян проєктує будувати городиносховища у Харкові й селищах міського типу поблизу його: Чугуєві, Змієві, Люботині, Валках, Мерефі, Богодухові, Золочеві та Лозовій. Місткість потрібних Харкову городиносховищ дорівнює 5.000.000 пудів. Тепер же ХЦРК має бурти у підвалах не більш як на 750.000 пуд.

Організація громадського харчування.

Сучасна мережа їдалень робітничої та транспортної кооперації у Харкові (відкритого й закритого типу) складається з 24 одиниць, з перепускною спроможністю 17.000 обідів на добу, тобто з охопленням 8% кооперованої людности. Цілком розв'язати проблему громадського харчування протягом п'ятирічки не пощасть. Плян накреслює побудувати їдальні лише лінією найневідкладнішої потреби, а саме при всіх великих індустріяльних підприємствах (фабрики ім. Кутузова й Тінякова, ДЕЗ), в районах Кінного та Комунального базарів, одну велику їдальню для транспортників. Всього запроєктовано відкрити 13 їдалень; механізованих та устаткованих допоміжними приміщеннями — холодниками, городиносховищами тощо. Пересічна вартість кожної їдальні обрахована в 500.000 крб.

Плян намічає збудувати велику фабрику-кухню, щоб постачати закритим житлокоопівським їдальням

обіди та розвозити їх по окремих районах. Орієнтовна вартість цієї фабрики-кухні — 1.250.000 крб.

На периферії плян намічає збудувати їдальні у залізничних селищах (Люботин, Павютино, Лозова й Мерефа), у місцях скупчення робітничих мас (у Чугуєві при обозному заводі, у Мерефі при гуті, в Охтирці на будові залізниці на Гадяч) і по великих районних центрах (Богодухов, Валки, Вовчанське, Зміїв, Золочів).

Особливу увагу треба приділити складському будівництву. Ті приміщення складів, що є в Харкові, майже всі мають невелику місткість, і це не дає змоги як слід налагодити складську справу. Плян запроєктував побудувати один великий завізний склад, місткістю на 1.000—1.200 вагонів, устаткований за останніми вимогами торговельної техніки — з під'їзними коліями, з системою розвантажувальних механізмів, внутрішнім механічним транспортом, вентиляційним та охолодним устаткуванням, пиловисисними механізмами, сміттєпальнею тощо — взагалі найдоцільнішої форми складського господарства за сучасних умов. До складу цієї товарової бази входить багато інших підприємств, щільно пов'язаних з нею — розфасувальня, розвантажувальня, розливна та інші майстерні, що підготують крам на продаж. За орієнтовними обрахунками така товарова база коштуватиме 3.000.000 крб. Щодо сільського складського будівництва, то, крім 9 баз, що вже є при райспоживспілці, збудовано буде 4—5 районних баз.

2. Кооперування, паєназбирування та фінанси низової споживчої кооперації.

Соціальні функції кооперації висувають перед нею питання не тільки обслуговувати трудящих як споживачів крामу, але й активно притягати їх до кооперативної роботи, об'єднуючи їх у господарському та

культурному відношенні круг кооперативних організацій. Особливо великої ваги набуває це завдання на селі.

На кінець п'ятирічки намічено кооперувати 73% дорослої людності в Харкові та 55,6% на селі. Число пільгових пайників на селі (жінки та молодь) буде доведено до 25% усіх пайників, тобто до 104.000 чол. У місті передбачається кооперувати 96.000 жінок, з них 30.000 хатніх господарок. Кооперативний актив, що на 1 жовтня 1928 р. складав у Харкові 2.711 осіб, або 1,8% кооперованої маси, має на 1 жовтня 1933 р. зрости до 14.000 чоловіка або до 5% кооперованої людності.

Пайові назбирування повинні розв'язати протягом п'ятирічки завдання зміцнення та розширення фінансової бази для низової споживчої кооперації. Обмеженість її торговельних назбирувань, що впливає з потреби постачати споживачам крам якнайменшою ціною, не дає змоги розв'язати фінансову проблему якимось іншим напрямком. Але завдання, що стоять перед кооперацією, надзвичайно великі: швидке зростання обігу вимагає посилено притягати кошти, а їх, у зв'язку з завданнями індустріялізації, недоцільно для цього брати з промисловости або кредитової системи: поліпшене обслуговування потребує чималою мірою розширити число номенклатур в асортименті, отже, призводить до затримки крамообігу, а це спричиняє ще більшу недостачу обігових коштів; великі кошти потрібні для будівництва крамниць та складів, спеціальних сховищ для продуктів, хлібозаводів, фабрик-кухонь тощо. Виходячи з цього, пайовий капітал ХЦРК доводиться до 13.800.000 крб., а для цього пайові внески в Харкові буде збільшено з 10 крб. 36 коп. на 1 жовтня 1928 р. до 54 крб. на 1 жовтня 1933 р.

Баляне споживчої кооперації у місті зазнає глибокої реконструкції протягом п'ятирічки. Товарові та банківські кредити, що складають 59,8% усіх обігових коштів ХЦРК і 52,1% його балянеу, трохи не стабілі-

зуються абсолютними числами на 1 жовтня 1933 р., даючи зменшення питомої ваги до 29,1% обігових коштів та 20,8% балансу. Внески від людности зростуть з 259.000 карб. до 3.000.000 крб., або з 1,3% балансу до 5,7%. Крім того, на 2.000.000 крб. передбачається притягти внески від юридичних осіб та на 3.500.000 крб. реалізувати спеціальну позику для будівництва; отже, внески й позики від людности зростуть з 259.000 крб. до 8.500.000 крб., або з 1,3% балансу до 16,1%. Пайовий капітал збільшить свою питому вагу з 6,7% до 26,2% в той час, коли інші капітали та фонди зростуть з 19,9% до 29,4%. Цій реконструкції пасиву відповідає така сама реконструкція активу: дебіторів меншає з 17,9% до 5,7%, краму збільшується з 49,8% до 58,8%, майно з 2.555.000 крб. до 12.000.000 крб., або з 1,5% до 24,6% балансу. Власні кошти в обігу зростають з 2.825.000 крб. до 14.300.000 крб., а це дасть на кінець п'ятирічки 36,9% усіх обігових коштів.

У споживчій кооперації, що обслуговує село, ми матимемо зміни будови пасиву переважно через збільшення пайових внесків з 6 крб. 33 к. на 1 жовтня 1928 р. до 30 крб. на 1 жовтня 1933 р. і зростання числа членів кооперації. Власні кошти збільшуються з 48,2% до 71,6% цілого балансу, або з 31,3% до 54,2% власних коштів в обігу; разом із цим внески та позики від людности, збільшившись у 4 рази, підсилюють свою питому вагу з 6,9% до 9,2%; цим можна буде трохи не стабілізувати в абсолютних числах товарний і банківський кредити, знизивши їхню питому вагу в балансі у 2,5 рази.

Отже, складні фінансові завдання, що стоять перед споживчою кооперацією Харкова та Харківщини, знаходять у пляні цілком задовільне розв'язання, через притягнення коштів людности загальним розміром 17.457.000 крб. у Харкові та 9.116.000 крб. на периферії, а разом 26.573.000 крб.

3. Розвиток експорту другорядних культур.

Продукція інтенсивних галузей сільського господарства, що в них виробництво перевищує розміри внутрішньої потреби країни; можливі з природних умов та вигідні для сільського господарства нові культури, що мають попит на світовому ринку; промислова продукція, що має збут на зовнішньому ринку, переважно східньому, і, нарешті, різні послідки та покидьки виробництва, що не мають собі вжитку в нашій країні, але знаходять його на зовнішньому ринку, — це все править за об'єкти експортної торгівлі і складає вміст п'ятирічного експортного плану нашої округи.

Окремі експортні номенклатури мають в експортному плані різні темпи зростання та змінюють свою питому вагу. Наприклад, запроєктовано збільшити експорт цитавської цибулі на 3.697%, лікувальних трав на 730%, різної птиці на 1.381% та кондиторських виробів на 1.146%, а експорт ніздрі зменшується до 13%, кліпки до 81% проти першого року п'ятирічки тощо. Деякі експортні номенклатури наприкінці п'ятирічки зникають із плану — кістки, макарони, церезит тощо, а замість їх з'являються нові експортні статті; горох, соя, квасоля, сочевиця, гірчиця, смушки, бекон, дробина, солод, пиво, технічний гліцерин, крохмаль, горюдинні та садовинні консерви тощо.

Структуру й динаміку експорту Харківщини протягом п'ятирічки 1928/29 — 1932/33 р.р. (без хліба та цукру) видно з такої таблиці:

	1927/28 р.		1932/33 р.		1932/33 р.
	на тис. крб.	на відс.	на тис. крб.	на відс.	у відс. проти 1927/28 р.
Сільгосппродукти . . .	1.591,8	54,3	3.778,0	59,7	551,5
Промислові товари . .	1.341,0	45,7	5.928,0	40,3	442,1
Разом .	2.932,8	100,0	14.706,0	100,0	501,4

Сільськогосподарський експорт зростає більшою мірою проти промислового, досягнувши протягом п'ятирічки збільшення в 5,5 рази, а промисловий експорт — у 4,5 рази, у цілому ж експорт зростає протягом п'ятирічки у п'ять разів.

Треба відзначити, що промисловий окружний експорт базується в основному на промисловості, яка переробляє сільськогосподарську сировину. Коли взяти на увагу цю обставину, то експорт продукції сільськогосподарського характеру, разом з виробами з дерева, складає наприкінці п'ятирічки 95,9% всього експорту, і лише 4,1% припадає на вироби промисловости, що працює не на сільськогосподарській сировині.

Експортне будівництво.

Відповідно до запроєктованих експортних ресурсів головну увагу лінією експортного будівництва приділено буде підприємствам, що або стимулюють розвиток сільського господарства напрямком виробництва експортних продуктів, або переробляють ці продукти.

Насамперед будівництво буде скеровано на збільшення найважливішої експортної статті — експорту яєць. У цій галузі запроєктовано збудувати п'ять яєчних складів перероблювального типу, устаткувати 25 інкубаторів для розведення високих порід та для сприяння поліпшенню птахівництва в окрузі, збудувати невелику фабрику інкубаторів, птахояєчний комбінат у Лозовій, де яйця буде перероблювано та запаковано, а птицю — відгодовувано, різано, запаковувано та зберезовано у холодниках.

Досвід довів, що для охоплення кишкової сировини треба кишкові майстерні влаштовувати безпосередньо при різницях. За планом комунального будівництва, різниці охоплять усі районні пункти, в зв'язку з цим п'ятирічний план передбачає збудувати 20 кишкових майстерень по районах.

Побічний продукт, що буває підчас різання худоби — кров — тепер використовується лише на харківській різниці для перероблення на чорний альбумін, при чому кров збирається дуже примітивно, а тому фактично використовується дуже невеликий відсоток її. Плян передбачає переустаткувати альбуміновий завод, що випускатиме високосортний світлий альбумін, призначений для експорту.

Щоб збільшити експорт хутра, намічено організувати на Харківщині крелевий садок. Крім того, передбачається використати заплави на північному Донцю та його лісові масиви, щоб розмножувати американського мускусового щура ондатрі, що хутро його високо ціниться в Західній Європі. Хутро екпортується за кордон переважно консервованими шкірками, але вигідніш експортувати його в обробленому вигляді. Отже, п'ятирічний плян намічає побудувати в Харкові хутрову фабрику.

Зростання попиту на західньо-європейському ринку на бекон створює сприятливі умови для посиленого свинарства та виробництва бекону. На Україні вже збудовано кілька великих беконних фабрик. Експортний плян проектує розгортати мережу дрібних районних беконних фабрик із загальною перепускною спроможністю 45.000 голів на рік.

Велику вагу в експорті матимуть лікувальні трави, в зв'язку з цим п'ятирічний плян накреслює організувати насінний сад та фармо-технічну лабораторію.

Тепер збирання, сортування, запаковування та підготовки до експорту різноманітних покидьків — кісток, ганчір'я — відбувається примітивно; протягом п'ятирічки намічено збудувати склад для кісток у Харкові та ганчір'яні бази по всіх великих районах в центрі. Також передбачається використати тваринні трупи та карантинне м'ясо з різниць, обертаючи їх на туки. У зв'язку з цим, треба утилізаційний завод розширити й переустаткувати.

Маючи на увазі обмежені кошти організацій, що заготовляють експортні номенклатури, план накреслює покрити потрібні для будівництва кошти з бюджетних асигновань та коштів тих організацій, що їм надано право безпосереднього експорту (Держторг, Кооптах тощо).

Загальна вартість експортного будівництва на п'ять років дорівнюватиме 4.468.000 крб.

VI. Поліпшення обслуговування виробничих та споживчих потреб комунальними вигодами, шляхами та зв'язком.

1. Стан комунального господарства м. Харкова та шляхи його розвитку.

Перетворивши Харків на адміністративний, політичний, культурний та економічний центр УСРР, революція створила колосальний стимул для його зростання. Проте, щодо устаткування та обслуговування людности комунальними вигодами, Харків дуже відстає від інших великих міст Радянського союзу.

Чималі витрати на відбудування комунальних підприємств, зроблені протягом минулого п'ятиріччя сумою 31.000.000 крб., хоч і дали змогу поновити основні галузі комунального господарства й поліпшити обслуговування людности комунальними вигодами, але не зменшили прірви між потребами, що ввесь час зростають у місті і розмірами комунальних вигод. Беручи на увагу відставання темпу розвитку комунального господарства від темпів розгортання промисловості та загального зростання міста й виходячи з реальних фінансових можливостей, п'ятирічний план накреслює таку програму робіт у галузі добровпорядкування та комунального обслуговування харківської людности.

Водогінне господарство. 1923—1928 р.р. на водогінне господарство витрачено 3.284.000 крб.; це дало змогу розширити мережу з 124,3 до 185 клм. та збільшити число прилучень з 3.003 до 3.739. За перше завдання комунального господарства на п'ять років править розширити водогінну мережу, охопивши всю стару міську межу та кілька великих домоволодінь на околицях. Всього за п'ять років запроектовано витратити на ці роботи 12.335.000 крб.

Каналізаційне господарство. 1923—28 р.р. каналізаційну мережу збільшено з 35 до 73 клм. За п'ятирічним планом запроектовано розширити її до 180 клм. Це буде приблизно відповідати теперішній довжині водогінної мережі, тобто охоплюватиме головні райони старої міської межі. Загальна сума витрат на розширення каналізації складе за п'ять років 5.388.000 крб.

Трамвай. Харківський трамвай наприкінці 1927 — 1928 року мав довжину 43 клм. та рухомий склад в 157 одиниць. П'ятирічний план передбачає, крім закінчення перешивання міської колії на широку, розширити далі мережу загальною довжиною на 45,5 клм., рахуючи в одну колію.

Вартість усіх робіт в галузі перебудування та розширення мережі, посиленого подавання електроенергії, будівництва вагонного парку визначається за п'ять років сумою 11.909.000 крб. Витрати на переустаткування й розвиток трамвайної мережі, не зважаючи на їх чималий розмір, протягом п'ятирічки сповна буде покрито прибутками від трамваю.

Автобусне сполучення. Тепер у Харкові є 67 автобусів. Протягом п'ятирічки автобусний парк зросте ще на 40 машин. Загальна сума витрат на розширення автобусного руху складає 1.660.000 крб., що їх буде покрито прибутками від експлуатації автобусу.

Лазні. Наявні тепер комунальні лазні не можуть сповна задовольнити потреби людности. Протягом п'я-

тирічки передбачається збудувати 3 районні лазні вартістю в 1.200.000 крб. і, крім того, доустаткувати ті лазні, що вже є, на додаткову суму в 125.000 крб.

Брукування вулиць. За відомостями комгоспу, встановлено, що в районі так званої колишньої міської межі площа незабрукованих вулиць складала близько 40%, або щось із 90 клм. довжини вулиць. На околицях незабрукованих вулиць було 92% (приблизно 270 клм.). Загальна довжина вулиць, що їх треба забрукувати, визначається в 360 клм. Досвід Західної Європи довів, що перехід від простих способів брукування до поліпшених типів дав економію на статті „утримання та ремонт автотранспорту“ нересічно на 15%.

За єдиний тип бруку для вантажних магістральних вулиць, відповідний усім вимогам в умовах харківського руху, є гранітний брук брускової форми на міцному фундаменті (бетон). Для вулиць з інтенсивним легким рухом вживається асфальто-бетону, або мозаїки також на міцному фундаменті; для під'їзних вантажних магістральних вулиць на околицях — граніту на міцному фундаменті. Для незабрукованих вулиць у жилих кварталах з невеликим рухом найдоцільніше вживати клінкеру. П'ятирічний плян накреслює на всіх вантажних магістральних вулицях у центральних районах і на околицях замінити теперішній брук на поліпшений тип — асфальто-бетон або бруски, залежно від навантаження; загальна довжина намічуваного перебрукування — 56,5 клм. Загальна вартість цих робіт, разом з вартістю установлювання 110 клм. бортового каменю — 13.000.000 крб.; брукування звичайним скаллям 41 клм. околишніх вулиць — 220.000 крб. і брукування вулиць клінкером до 45 клм. — 1.780.000 крб., — загалом усі ці роботи коштуватимуть 15.000.000 крб.

Упорядкування річок. За надзвичайно важливе завдання в справі упорядження Харкова є упо-

рядкування харківських річок. Плян накреслює такі роботи: збудувати кілька гатей, щоб затримати та регулювати воду, розчистити річки, зміцнити береги, збудувати споруди для захисту низових районів від затоплення підчас поводи, збудувати басейни-водоймища поблизу річних гирл, устаткувати в місті мережу водостоків із спорудами для очищення дощової води тощо. Загальна вартість цих робіт орієнтовно визначається в 10.000.000 крб. За найближче п'ятиріччя передбачається виконати лише першу чергу робіт загалом на 5.500.000 крб.

Будування мостів. Та обставина, що річки протікають містом в різних напрямках, гостро ставить питання про мости, що їх у місті мало, а більша частина їх зовсім спрацьована. Протягом п'ятирічки намічено побудувати 4 нові мости і перебудувати 2 старі. Загальна вартість намічених робіт — 1.665.000 крб.

Смітниця. Швидко зростання Харкова такою мірою наблизило залюднені райони до смітниць, що є серйозна загроза санітарному станові цілого міста. Запроектовано побудувати 2 районні сміттепальні станції, що вартість їх орієнтовно намічено в 1.400.000 крб. Крім того, буде витрачено 415.000 крб. на ліквідацію смітниць, що їх мають закрити, а також на упорядкування інших.

Вуличне освітлення. Теперішня мережа вуличних лихтарів (1.500 шт.) цілком недостатня; багато з околиць зовсім не освітлюється. На розширення вуличної лихтарної мережі намічено витратити протягом п'ятирічки 450.000 крб.

Упорядкування базарів. З погляду благоустрою та міської санітарії не можна допустити, щоб надалі базари існували в такому вигляді, як тепер. Витрати на упорядкування базарів запроектовано протягом п'ятирічки в 500.000 крб.

Будівництво пішоходів. З загальної довжини харківських вулиць у новій межі в 1.602 клм. (раху-

ючи обидва боки вулиць), 6 пішоходів 169 клм., або 17%. За п'ятирічним пляном передбачається витратити 5.000.000 крб. з коштів житлової кооперації, організації та комунального господарства, щоб зробити асфальтовані пішоходи на 900 клм.

Газофікація. 1928/29 р. харківський комгосп взяв в експлуатацію невеликий газовий завод при ХТІ продуктивністю до 700.000 куб. л. газу та взявся відбудовувати газову мережу, що існувала перед революцією в місті, з тим, щоб поступово охопити нею все місто й підготувати контингент споживачів для майбутнього великого заводу. Поруч будівництва такого заводу та поступового розвитку мережі, запроєктовано експлуатувати кілька невеликих газових заводів по різних міських районах. Витратити на газофікацію передбачається щось із 5.000.000 крб.

Намічена на п'ять років програма робіт у справі добровпорядження Харкова та поліпшення комунального обслуговування людности вимагає для себе понад 85.000.000 крб. Проте, реалізація цієї програми все ще не розв'яже цілком проблему добровпорядження нашої столиці, і це лишиться завданням для наступного п'ятиріччя.

2. Плян розвитку комунального господарства районів Харківщини.

Треба констатувати, що добровпорядження районних міст Харківщини перебуває ще в початковій стадії свого розвитку. Наприклад, водогін є лише в двох містах — Чугуєві та Лозовій і до того вимагає великих розширювальних робіт, а по інших містах людність користується водою з колодязів, що їх не вистачає й що перебувають здебільшого в незадовільному технічному стані. Досить потужна електростанція, що може задовольнити потреби цілого міста, є лише

Богодухові, у Мерефі зовсім немає електростанції, у Лозовій комунальна електростанція не працює через свою спрацьованість, і місто має електроенергію від залізничної станції, що не може задовольнити навіть мінімальні потреби; в Охтирці та Змієві електростанції такі невеличкі, що теж не можуть задовольнити потреб промисловости та людности. Надзвичайно незадовільний стан зовнішнього добровпорядження міст: у Змієві зовсім нема забрукованих вулиць, в Охтирці, Вовчанському, Мерефі та Лозовій забрукованих вулиць менш від 10% і лише в решті районних міст відсоток забрукованих вулиць трохи вищий. П'ятирічний плян накреслює витратити на роботи в галузі комунального господарства до 4.000.000 крб. Ці витрати дозволять збільшити постачання людності електричної енергії у 5,5 рази (з 999.000 квт.-годин до 5.464.000 квт.-годин на рік); чималою мірою збільшити водопостачання і там, де є вже водогін (Лозова—в тринадцять разів і Чугуєв—у три рази), і організувати водопостачальну систему по всіх районних містах; збільшити перепускную спроможність лазень; забрукувати вулиці довжиною 24 клм.

Прибутки комунального господарства протягом п'ятирічки складуть 1.426.000 крб. Переважне значіння в загальній масі прибутків комунального господарства мають прибутки від комунальних підприємств—63,3%. За основні прибуткові джерела для комунального бюджету районних центрів є електростанції та торговельно-промислові приміщення; ці дві статті складають дві третини цілого прибуткового бюджету. Серед інших прибуткових статей лише експлуатація різниць посідає більш-менш поважне місце (9,5%).

Видатки комунального господарства. Структура видатків комунального господарства районних міст на Харківщині проти структури решти не зружних міст УСРР має такий вигляд:

	Видатки (на відсотки) до загальної суми по районних містах Харківської округи.	В усіх заштатних містах
Електростанції	45,3	18,1
Водопостачання	9,6	17,1
Інші компідприємства	9,5	14,9
Добровпорядкування та планування	14,9	10,0
Пожежна охорона	10,0	7,5
Утримання відділів комгоспу (разом із житлофондом) . .	10,7	24,4

Зіставляючи структуру видатків комунального господарства районних міст Харківщини із структурою видатків усіх заштатних міст УССР за п'ятирічкою Наркомвнугосп, треба констатувати, що видатковий бюджет комунального господарства міст Харківщини дає дуже високий рівень витрат на електробудівництво, пов'язаний з прилученням багатьох міст до мережі Есхару. У зв'язку з цим, інші комунальні підприємства розвиватимуться досить повільним темпом. Питома вага витрат на добровпорядкування на Харківщині набагато вища, ніж в УССР в цілому. Видатки з експлуатації житлофонду намічені менші ніж по УССР, у зв'язку з тим, що комгоспи відмовляються безпосередньо експлуатувати будинки.

Заходи для збільшення фінансових джерел. В умовах нестачі власних прибутків комунального господарства, обмежених кредитів та потреби чималих витрат на реконструкцію наявних та будівництва нових комунальних підприємств, треба відмовитись од відрахувань із прибутків комунального

господарства на загальноміські потреби. Протягом п'ятирічки багатьом районним містам доведеться зробити чималі витрати, пов'язані з переводом електропостачання на енергію Есхару, треба запроєктувати для них кредитову допомогу.

Щоб покрити видатки решти галузей будівництва, треба також запроєктувати хоч би невеличку кредитову допомогу на довгий термін, щоб будувати окремі великі комунальні підприємства.

Щодо експлуатації комунального майна, то треба: органам комунального господарства сповна відмовитись від безпосередньої експлуатації будинків, передавши їх житлоорендним кооперативам, поліпшити експлуатацію міських земель, бо в умовах правильної експлуатації прибутки від земельного господарства можуть набагато зрости. Прибутки від експлуатації комунального майна — це єдине джерело, щоб покрити видатки комунального господарства, а тому треба відмовитись від вилучення до спеціальних капіталів житлового фонду всіх прибутків від експлуатації будинків і 50% прибутків від торговельних приміщень. Вилучати такі великі кошти на нове житлове будівництво немає потреби, бо по районних містах житлова криза не відчувається.

3. Стан шляхів в окрузі й програма будівельних робіт.

Шляхів на Харківщині є щось із 13.000 клм. завдовжки. На 1 кв. клм. території припадає 0,82 клм. шляхів проти 0,45 клм. пересічно-української норми, тобто трохи не вдвоє більше. На 1.000 людности припадає 10,72 клм. шляхів проти 7 клм. пересічно-українських, тобто на 53% більше. Отже, мережа шляхів на Харківщині розвинена набагато більше, ніж по інших округах. Проте, розвиток мережі поліпшених шляхів (кам'яних) на початку п'ятирічки цілком не-

достатній й навіть відстає від пересічно-українських норм. Це не відповідає ані значінню Харківщини, як столичної округи, ні економічному значінню цієї мережі, що має чимале навантаження.

Забрукованих шляхів разом з шляхами союзного значіння є лише 156 клм., або 1,3% проти 2,2% пересічно-українських; поліпшених шляхів — 150 клм., решта 98% мають природний ґрунт (глина, глибока чорноземля) і майже 85% загальної кількості шляхів восени та навесні перебувають у такому стані, що ними їздити немає змоги.

Мережа штучних шляхових споруд (мости й труби) має в своєму складі 2.000 одиниць з загальною довжиною 16.500 метрів, тобто 1,05 метра на 1 клм. шляхів проти 0,82 метра пересічно-української норми, і довжина постійних споруд (кам'яні, залізо-бетонні) надзвичайно невелика — 540 метрів.

Основний капітал шляхового господарства на окрузі крім амортизації дорівнює щось із 6.000.000 крб.

Шляхове будівництво. Щоб відбудувати та поліпшити шляхове господарство цілої округи, не беручи на увагу шляхів сільського значіння, треба витратити близько 100.000.000 крб., з них близько 80.000.000 крб. на шляхи і 20.000.000 крб. на шляхові споруди (мости, водостоки тощо).

Проте, комунальне господарство не має таких коштів, отже, п'ятирічний план передбачає відбудувати та поліпшити найголовніші магістральні та під'їзні шляхи та шляхові споруди. Вартість першої черги робіт разом із видатками на будування клінкерного заводу (1.200.000 крб.) складають суму в 38.000.000 крб.

Ефективність витрат. Виконання накресленого плану шляхового будівництва дасть чималий ефект у розумінні покращання стану окружного шляхового господарства наприкінці п'ятиріччя. Покращання це виявиться ось у чому:

1. Побільшає забрукованих шляхів на 575 клм.,

це разом з тими 156 клм., що є на сьогодні, і з шляхом Харків-Білгород (28 клм.) дасть 731 клм., і поліпшених шляхів — на 2.422 клм., а це складе разом з теперішніми 150 клм. 2.572 клм., або близько 20% загальної довжини шляхів.

2. Буде поновлено всі шляхові споруди в окрузі й збільшено постійних (кам'яних) мостів на 1.944 метри, а це разом з тими постійними мостами, що є тепер, — 540 метрів, складе 2.484 метри.

3. Буде збудовано 660 метрів постійних труб, а це разом з тими, що є (157 метрів), дасть 817 метрів, або збільшення в п'ять разів.

4. Буде збільшено основний шляховий капітал на 32.650.000 крб., а це складе разом з наявним уже капіталом (5.830.000 крб.) 38.480.000 крб.

Отже, буде досягнуто колосального ефекту в справі утворення нормального зв'язку з Харковом радіусом понад 50 клм. в усіх напрямках; буде поліпшено зв'язок з райцентрами й всією периферією, поліпшено під'їзні шляхи до залізничних станцій і промислових підприємств, переважно до цукроварень, ґуралень тощо. Усе це чималою мірою зменшить витрати окружного господарства через бездоріжжя.

4. Обслуговування господарських потреб телеграфом, поштою й телефоном.

Швидке зростання всіх галузей окружного господарства, чималі зрухи в індустріялізації країни та реконструкції сільського господарства, загальне підвищення культурного рівня людности вимагають відповідно розвинути всі галузі зв'язку в окрузі: поштового, телефонного, телеграфного, автомобільний та залізничний рухи.

Поштово-телеграфний зв'язок. 1928/29 р. мережа поштово-телеграфних закладів у Харкові скла-

далася з 28 одиниць (3 контори, 5 філій та 20 штатних аґентств), а в окрузі — 272 одиниці (158 піших кілець, 29 кінних кілець, 24 філії — в кожному районному центрі, 24 штатних і 37 нештатних аґентств). Такої мережі не досить. В окрузі ці заклади охоплюють лише 62% залюднених пунктів.

Протягом п'ятирічки поштово-телеграфну мережу в Харкові буде розширено, 1930 р. буде закінчено будувати новий поштамт, збудовано будівлі для двох районних філій — на Журавлівці та на Холодній Горі, аґентство на Іванівці буде реорганізовано у філію; щоб охопити робітничі околиці, намічено відкрити ще 4 штатні аґентства. Отже, 1930/31 р. Харків обслуговуватимуть 35 одиниць. Цю мережу запроектовано лишити на всі п'ять років.

Витратити на розвиток поштової справи в Харкові передбачається всього щось із 800.000 крб. Крім того, запроектовано витратити 520.000 крб. на переустаткування харківського телеграфного вузла.

В окрузі також чимало збільшиться число одиниць поштово-телеграфного зв'язку: число штатних аґентств зросте з 24 до 36, 2 штатні аґентства буде реорганізовано у філії, позаштатних аґентств буде 76 замість 37. Така мережа разом із кінними та пішими кільцями охопить усі залюднені пункти в окрузі.

Телефонний зв'язок. На початку п'ятирічки харківську людність обслуговувала одна центральна півавтоматична телефонна станція на 8.000 абонентів. Протягом п'ятирічки намічено цю станцію перевести на автоматичну систему, з тією ж таки місткістю у 8.000 номерів і з устаткуванням стативів на 9.000 номерів і побудувати нову автоматичну станцію в нагірному районі на 7.000 номерів з устаткуванням стативів на 9.000 номерів.

Загальну вартість розширення телефонної міської мережі обраховано в 5.680.000 крб. Крім того, передбачається розширити міжміський зв'язок в напрямках:

Харків—Полтава і Харків—Дніпропетровське, асигнувавши на це 60.000 крб.

В окрузі телефонним зв'язком на початку п'ятирічки охоплено було лише 46% сілград. Цілковито телефонізувати округу намічено на початку 1932/33 р.

Залізничний зв'язок. Чималий розвиток сільського господарства й промисловости в окрузі, передбачений за перспективним пляном вже протягом цих п'ятих років, вимагає великого розвитку залізничної мережі. За попереднім варіантом пляну будівництва магістральних залізничних ліній, що його опрацювала південна залізниця, намічено побудувати протягом найближчих десяти років такі колії на Харківщині: Харків—Пенза—Інза через Вовчанське, добудувати колію Охтирка—Гадяч, встановити безпосередній зв'язок з Роменщиною та Сумщиною. Добудова колії Охтирка—Гадяч ставить на порядок денний питання про будування залізниці Кириківка — Велика Писарівка — Грайворон — Білгород, що буде безпосередньо продовжувати колію Охтирка—Гадяч. Це матиме виключну вагу для всієї пів.-західньої частини Харківщини й округи в цілому, бо залізничний зв'язок з В.-Писарівським районом сприятиме інтенсифікації сільського господарства в цьому районі, надзвичайно агроперенаселеному.

Також намічено будувати магістраль Дон—Москва з варіантом від Ізюма на Вовчанське через Печеніги. Здійснення будівництва цих колій задовольнило б найневідкладніші потреби округи.

Крім цих колій до пляну треба завести, як заявку, такі колії: Кириківка—Велика Писарівка, Богодухів—Гути—Краснокутське—Колонтаїв до злучення з вантажною колією Полтава—Зеньков.

Надзвичайно гостро стоїть питання про приміський рух. Протягом п'ятирічки намічено провести попередні дослідження й скласти проєкта влаштування електричної приміської залізниці. На це фінансовий плян округи передбачає витратити 100.000 крб. Крім

того, щоб розвинути приміський рух, запроєктовано побудувати третю колію в напрямку Лопавь—Мерефа і на це кошторис НКШ передбачає асигнувати 6.225.000 крб.

Переустановлення Харківського залізничного вузла. Харківський вузол в його сучасному стані цілком не відповідає вимогам вантажообігу, що ввесь час зростає, і це спричиняється до великих непродуктивних витрат. Щорічні витрати залізниць через ці хиби вузла складають у вантажному рухові понад 200.000 крб., а пасажирському — щось із 100.000 крб.

Це призвело до потреби скласти проєкт переустановлення вузла, проєкт цей передбачає сполучити колії, що дасть змогу легко передавати поїзди з однієї колії на іншу. Також намічено вилучити приміський рух, або, краще, перевести частину його на спеціальну пасажирську станцію місцевого значіння, відокремити вантажний рух від пасажирського, розширити пасажирське приміщення станції Харків-пасажирський, збудувати нове депо для пасажирських паротягів і нову вантажну станцію, перебудувати трохи не всі сортувальні станції вузла й прилучити Балашівський напрям не до станції Харків Балашівка, а до Основи.

Загальна вартість усіх робіт першої черги складає 32.000.000 крб. Тепер виконано робіт на 8.000.000 крб.

Автозв'язок. Намічений плян шляхового будівництва відкриває широкі перспективи для розвитку міжміського автосполучення.

Першою чергою встановлено буде автомаршрути в тих напрямках, де немає залізничного зв'язку, як от Харків—Салтів, Харків—Липці й Чугуїв—Печеніги.

ЗАКІНЧЕННЯ.

Колосальні завдання, що їх запроєктував п'ятирічний плян розвитку народного господарства Харківщини в напрямку посиленої індустріялізації округи, соціалістичної реконструкції сільського господарства

на широкій базі колективізації, інтенсифікації й машинізації, дальшого закріплення позицій усупільненого сектору у крамообігу, здійснення культурної революції, національно культурного будівництва, а також спеціальне завдання добровпорядкування та розвитку Харкова, як столиці УСРР,— вимагають великих вкладань в усі галузі народнього господарства.

Завдання єдиного фінансового пляну — мобілізувати й правильно розподілити всі матеріяльні ресурси й підвести міцну фінансову базу під усі намічені заходи.

Зведений єдиний фінансовий плян з баянсовано в сумі 1.149.022.000 крб.

Розвиток Харкова, як столиці,— ця проблема виходить за межі місцевого значіння і її не можна розв'язати лише за допомогою місцевих коштів, а тому потрібна допомога від союзного та республіканського бюджетів, а також чималі довготермінові кредити.

Корінна реконструкція цілого народнього господарства, накреслена у п'ятирічному пляні, має перебудувати також побутові умови трудящих,— і здійснити цей плян є завдання всієї трудящої людности.

Темпи першого року п'ятирічки, могутній розмах соціалістичного змагання, зростання ударництва, безперервка, велетенський розмах колективізації, зростання активності широких робітничих мас та їх готовість рішуче боротися за виконання пляну, за перемагання усіх труднощів, що трапляються на шляху його здійснення,— дозволяють бути певним того, що історичні завдання, поставлені партією та урядом перед трудящими, буде виконано.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	3
I. Характеристика Харківщини на перший рік п'ятирічки . .	9
1. Структура окружного господарства та роля в ньому машинобудівництва	10
2. Історія великих підприємств та наслідки їх виробни- чої діяльності	11
3. Основні передумови промислового розвитку Харкова .	15
II. Розвиток промисловости та електрифікація округи протя- гом п'ятиріччя	16
1. Розвиток окремих галузей промисловости	19
2. Зміцнення енергетичної бази—одно з найважливіших завдань у розвитку господарського життя округи . .	52
III. Сільське господарство	57
1. Що являє Харківщина в сільськогосподарському ро- зумінні	66
2. Характеристика окремих сільськогосподарських райо- нів Харківщини	76
3. Шляхи дальшого розвитку сільського господарства в окрузі	83
IV. Програма соціально-культурних заходів на п'ятиріччя . .	101
1. Система соціальної і профтехнічної освіти	103
2. Коротка характеристика стану політосвітньої мережі .	113
3. Завдання політосвітньої роботи на селі	117
4. Перспективний план у галузі охорони здоров'я	119
5. Житлове будівництво в Харкові	127
V. Задоволення споживчих потреб людности, кооперування людности та розвиток експорту	128
1. Зростання добробуту людности в Харкові та на Харків- щині	128

2. Кооперування, пасназбирування та фінанси низової споживчої кооперації	133
3. Розвиток експорту другорядних культур	135
VI. Поліпшення обслуговування виробничих та споживчих потреб комунальними вигодами, шляхами та зв'язком .	139
1. Стан комунального господарства м. Харкова та шляхи його розвитку	139
2. План розвитку комунального господарства районів Харківщини	143
3. Стан шляхів в окрузі й програма будівельних робіт .	146
4. Обслуговування господарських потреб телеграфом, поштою й телефоном	148
Закінчення	151

